

Kansen creëren op verboden terrein

Onderzoek naar sociale activering van
ongedocumenteerde immigranten

Student: Lieke van der Meulen

Studentnummer: 5490189

Stagedocent: Dorota Lepianka

Tweede Lezer: Trudie Knijn

Stagebegeleider: Rian Ederveen

Datum: 8 juli, 2015

Voorwoord

Voor u ligt de masterthesis 'Kansen creëren op verboden terrein: onderzoek naar sociale activering van ongedocumenteerde immigranten'. De masterthesis is het laatste cursusonderdeel van de master Arbeid, Zorg en Welzijn: Beleid en Interventie. Het onderzoek heeft plaatsgevonden in de periode van februari 2015 tot en met juni 2015. Ik wil graag een aantal mensen bedanken die mij hebben ondersteund tijdens het onderzoek. Als eerst wil ik mijn begeleiders dr. Dorota Le pianka bedanken voor alle feedback tijdens het onderzoek. Verder wil ik Rian Ederveen bedanken voor begeleiding en steun tijdens mijn stageperiode bij Stichting LOS. Het stagelopen was een mooie combinatie van theorie en ervaring in de praktijk. Door haar grote kennis van het veld heb ik ontzettend veel geleerd en interessante, nieuwe mensen ontmoet. Mijn dank gaat hierbij dan ook uit naar alle mensen binnen de organisatie. Tot slot wil ik de deelnemende respondenten bedanken voor hun gastvrijheid, tijd en openhartigheid tijdens het afnemen van de interviews. In het bijzonder wil ik alle medewerkers bedanken die een bijdrage hebben geleverd aan mijn scriptie, dit door interviews te regelen of met mij het gesprek aan te gaan.

Lieke van der Meulen

Juli, 2015.

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op sociale activering onder ongedocumenteerden. Ongedocumenteerde immigranten hebben een juridisch uitgesloten positie in de samenleving. Zij leven binnen het 'bureaucratisch veld van illegaliteit' waarin hulporganisaties een belangrijke rol spelen. Ondanks de hulp die zij krijgen hebben ongedocumenteerden een moeilijke positie in de samenleving. Daarnaast raken zij afhankelijk van de hulp die zij ontvangen. Sociale activering wordt gezien als een oplossing. Sociale activering is een vorm van participatiebevordering en draait voornamelijk om maatschappelijke participatie, al of niet uitmondend in economische participatie, waarbij de maatregelen om dit te bereiken een sociaal-culturele en zorgdimensie kunnen hebben. Het juridisch kader, dat de positie en het handelen van ongedocumenteerden en organisaties bepaalt, zorgt voor uitdagingen in de sturing en uitvoering van sociale activering.

In dit onderzoek zal getracht worden het proces van sociale activering te positioneren binnen de hulpverlening aan ongedocumenteerden. Om dit proces te bekijken zal gebruik gemaakt worden van de praktijkkennis van hulpverleners, als belangrijke actor in het bureaucratisch veld van illegaliteit en ervaringskennis van ongedocumenteerden, als participant. Hieruit is de volgende onderzoeksvraag voortgekomen: *Wat zijn de ervaringen van hulporganisaties en ongedocumenteerden met sociale activering gezien de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden en het bureaucratisch veld waarin de hulporganisaties handelen?*

Middels semigestructureerde interviews, gehouden onder hulporganisaties en ongedocumenteerden, zijn de resultaten tot stand gekomen. Uit de interviews is gebleken dat de visies van hulporganisaties op sociale activering en de vormgeving hiervan zeer uiteenlopen. Er wordt gezien dat organisaties verschillend handelen binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit. Het is mogelijk een verdeling te maken van de organisaties op basis van het nemen van risico's binnen het veld. Het aanhouden van de centrale waarden binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit en de omgang met andere actoren binnen het veld spelen hierbij een grote rol. Het handelingsperspectief bepaalt het doel en uitvoering van sociale activering. In de ervaringen van ongedocumenteerden was ook enige variatie te vinden. De voorkeuren van ongedocumenteerden liggen bij hulp waarin concrete stappen werden genomen. Dit kan uiteenlopen van dagbesteding tot aan een concreet beleidsplan.

Keywords: ongedocumenteerde immigranten, hulporganisaties, sociale activering, juridische uitsluiting, bureaucratisch veld van illegaliteit, ervaringskennis, practice based evidence.

Inhoud

Voorwoord	ii
Samenvatting	iii
1. Inleiding	6
1.1. Introductie.....	6
1.2. Probleemstelling.....	7
2. Theoretisch kader	8
2.1. Sociale activering	8
2.1.1. Sociale activering – een omschrijving	8
2.1.2. Uitvoering van sociale activering.....	11
2.1.3. Beleid omtrent sociale activering – een bureaucratisch veld	14
2.2. Context.....	15
2.2.1. Ongedocumenteerde immigranten	15
2.2.2. Hulporganisaties	17
2.3. Sociale activering bij ongedocumenteerden.....	20
2.3.1. Sociale activering in het bureaucratisch veld van illegaliteit	20
2.3.2. Juridische uitsluiting vergeleken met sociale uitsluiting	21
3. Probleemstelling	22
3.1. Onderzoeksvraag	22
3.2. Relevantie.....	24
3.2.1. Wetenschappelijke relevantie.....	24
3.2.2. Maatschappelijke relevantie	24
3.2.3. Interdisciplinariteit.....	25
4. Methode	26
4.1. Onderzoeksstrategie.....	26
4.2. Onderzoeksmethode	26
4.3. Sensitizing concepts	27
4.4. Respondenten.....	28
4.5. Data –analyse.....	29
5. Resultaten	31
5.1. Ervaring van hulporganisaties met het bureaucratisch veld van illegaliteit	31
5.2. Activeringsaanbod in beeld.....	33
5.2.1. Motief van sociale activering	33
5.2.2. Visie op sociale activering.....	34

5.2.3.	Doel van sociale activering.....	34
5.2.5.	Uitkomsten van sociale activering.....	37
5.3.	Ervaringen van ongedocumenteerden met juridische uitsluiting	38
5.4.	Ervaringen van de deelnemers met het activeringsaanbod	39
6.	Conclusie	41
6.1.	Conclusie en discussie.....	41
6.2.	Reflectie	43
6.3.	Aanbevelingen voor vervolgonderzoek	43
6.4.	Aanbevelingen voor in de praktijk	44
7.	Literatuur.....	46
8.	Bijlagen.....	50
8.1.	Categorisering van ongedocumenteerde immigranten	50
8.2.	Interviewschema hulporganisaties	51
8.3.	Interviewschema ongedocumenteerden.....	54
8.4.	Respondentenlijst en algemene kenmerken hulporganisaties	57
8.5.	Respondentenlijst ongedocumenteerden	61
8.6.	Codeboom	63

1. Inleiding

1.1. Inleiding

Uitgeprocedeerde asielzoekers, illegale vreemdelingen en terugkeerbeleid; dit zijn een aantal vanzelfsprekende termen die de afgelopen jaren dagelijks in West- Europese landen voorbij komen. Maar velen kennen de 'ongedocumenteerde immigrant' alleen maar uit de dagelijkse berichten in de krant (Engbersen, Staring, van der Leun, de Boom, van der Heijden & Cruijff, 2002; Meeteren, 2014). Ondanks dat de aanwezigheid van ongedocumenteerde immigranten inmiddels als vanzelfsprekend wordt ervaren in West- Europese samenlevingen is de empirische informatie schaars (Engbersen et al., 2002; Meeteren, 2014). Dit betreft zowel accurate informatie over de aantallen en samenstelling als de informatie betreffende de verblijfs- en overlevingsstrategieën van deze groep (Engbersen et al., 2002; Meeteren, 2014).

Natiestaten willen niet iedereen burger maken, want dan gelden alle dure sociale voorzieningen ook voor iedereen. Je maakt men niet alleen lid van een politieke gemeenschap, maar je geeft iemand rechten en plichten (Agamben, 1995). Axtmann (2003) laat zien dat vele landen, waaronder Nederland, systemen van quasiburgerschap hebben ontwikkeld waarbij mensen wel in een land verblijven, maar geen volle sociale en politieke rechten hebben. Dit houdt in dat er veel ongedocumenteerde immigranten in Nederland leven die juridisch uitgesloten worden (Axtmann, 2003; Minderhoud, 2001, in Minderhoud, 2004). De sociale en juridische hulp die zij wel ontvangen wordt vaak gegeven door hulporganisaties (Bouter, 2013).

Participatie bevorderen

Een oplossing voor het probleem van uitsluiting wordt vaak gezocht in het bevorderen van participatie. In de grote scala aan literatuur over participatiebevordering ligt de focus dan ook vaak bij het promoten van actief burgerschap onder sociaal uitgesloten (kwetsbare) groepen (Van Houten & Winsumius, 2010). Een inclusieve samenleving waarin niemand wordt uitgesloten is een gedachte die steeds populairder wordt in de huidige samenleving. Participatie, het actief meedoen in de samenleving, is dan ook een belangrijke focus geworden binnen onze maatschappij (Van Houten & Winsumius, 2010). Vanaf de jaren tachtig werkte de overheid het idee van 'geleide participatie' uit in haar beleid. Hierin werden burgers, onder een zekere dwang van de overheid, aangezet om actiever te participeren in de samenleving (Nieborg, 2002). Binnen dit onderzoek zal sociale activering, als participatiebevorderend proces, centraal staan. Participatie kan op verschillende domeinen binnen de samenleving plaatsvinden. Het deelnemen aan de arbeidsmarkt, oftewel economische participatie, wordt doorgaans beschouwd als de belangrijkste vorm van participatie. Het hebben van betaald werk verschaft een individu inkomen en structureert de tijd. Daarnaast biedt het

mogelijkheden voor ontplooiing en levert het sociale contacten, waardering en zelfrespect op. Sociale activering is een vorm van participatiebevordering en draait voornamelijk om maatschappelijke participatie, al of niet uitmondend in economische participatie, waarbij de maatregelen om dit te bereiken een sociaal-culturele en zorgdimensie kunnen hebben (van der Pennen & Hoff, 2003).

1.2. Probleemstelling

De focus in dit onderzoek zal liggen bij ongedocumenteerde immigranten, een uitgesloten groep. Door hun uitzonderlijke juridische uitgesloten positie in de samenleving komt de sociale steun van hulporganisaties. Door deze nieuwe context waarin sociale activering plaatsvindt zijn zij een interessant onderwerp voor onderzoek naar sociale activering. Zo zal uit de literatuur blijken dat de groep kenmerken bevat die sociale activering wenselijk maken. Daarnaast zorgt het juridisch kader voor uitdagingen voor sociale activering als proces. Er zal antwoord gegeven worden op de vraag: *Wat zijn de ervaringen van hulporganisaties en ongedocumenteerden met sociale activering gezien de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden en het bureaucratisch veld waarin de hulporganisaties handelen?*

2. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op sociale activering als proces voor het bevorderen van participatie. Door het proces in algemene zin uit te leggen is het vervolgens mogelijk om sociale activering in de nieuwe context te plaatsen. Deze context zal als tweede besproken worden.

De beschrijving van de context zal een verdieping geven van de posities van de twee hoofdactoren binnen dit onderzoek, namelijk de ongedocumenteerden en de hulporganisaties. Vanuit deze verdieping zal blijken dat ongedocumenteerden een juridisch uitgesloten groep zijn. Daarnaast wordt ingegaan op de geboden hulp vanuit de hulporganisaties als reactie op deze uitsluiting. Hier is sprake van een bureaucratisch veld, namelijk het 'bureaucratisch veld van illegaliteit'. De hulporganisaties handelen niet in een vacuüm maar hebben met de ongedocumenteerden en andere actoren te maken (Bouter, 2013). Uit de context zal blijken dat ongedocumenteerden, door hun juridische uitsluiting, een moeilijke positie in de samenleving hebben en dat een deel hiervan afhankelijk is geworden van ondersteuning die geboden wordt door de hulporganisaties.

Tenslotte zal sociale activering binnen de hulpverlening voor ongedocumenteerden worden gepositioneerd. Door dit proces te vergelijken met sociale activering van andere uitgesloten groepen kan er een verwachting worden geschapen van de uitkomsten van dit onderzoek.

2.1. Sociale activering

Om sociale activering te bekijken in een nieuwe context is het van belang te weten wat sociale activering inhoudt. Allereerst zal er een definitie worden gegeven van sociale activering. Vervolgens zal gekeken worden naar de uitvoering en het beleid omtrent sociale activering. Hierin zal naar voren komen dat de actoren (Rijk, gemeente en professionals) binnen een bureaucratisch veld werken om sociale activering mogelijk te maken. Daarnaast komen er vaste kenmerken bij de uitvoering en het beleid van sociale activering naar voren. Deze zullen een leidraad vormen voor dit onderzoek.

2.1.1. Sociale activering – een omschrijving

Het bevorderen van participatie op gemeentelijk niveau wordt vaak aangeduid met sociale activering. Door de verschillende visies op activering in brede zin is het definiëren van sociale activering moeilijk. Zo kan het gezien worden vanuit een disciplinerend perspectief, maar ook vanuit een emancipatorisch perspectief (Druetz, Franssen, Kuppens, Struyven & Van Dooren, 2012; Tuteleers, 2007; van der Pennen & Hoff, 2003).

Wanneer sociale activering bekeken wordt vanuit de disciplinaire perspectief is activering een oplossing voor afhankelijkheid. Aanvankelijk werd hier afhankelijkheid van de bijstandsuitkering bedoeld. Als burger heb je niet alleen rechten, maar ook plichten. Binnen dit perspectief staan de

plichten die je hebt als burger centraal. Rechten staan niet vast, maar zijn conditioneel (Grymonp rez et al., 2010 in Druetz et al., 2012). Om een 'cultuur van afhankelijkheid' te voorkomen wordt er een inspanning van de burger verwacht. Door sancties te leggen op het krijgen van hulp moeten burgers een actieve houding aannemen ten opzichte van re-integreren (Lammertyn 1999, in Tuteleers, 2007).

Bij de emancipatorische variant staat de behoefte aan insluiting van de sociaal uitgeslotene centraal. Binnen dit perspectief staat de zogenaamde re-integratie in het teken van ontplooiing en ontwikkeling. De focus ligt dus niet alleen op het krijgen van betaald werk, maar ook op sociale, politieke en culturele activering (Druetz et al., 2012). Het disciplinerende perspectief is uiteindelijk gericht op activering op de arbeidsmarkt. Het emancipatorische visie perspectief richt zich meer op de activering binnen het welzijnsbeleid (van der Pennen & Hoff, 2003).

Deze twee verschillende perspectieven op activering in brede zin zorgen ervoor dat het begrip sociale activering tweeledig is (van der Pennen en Hoff, 2003). Er zijn verschillende definities van sociale activering in omloop. Twee voorbeelden van definities zijn die van Van der Pennen en Hoff (2003) en van Van Houten en Winsumius (2010).

'Sociale activering is het verhogen van de maatschappelijke participatie en het doorbreken van sociaal isolement door maatschappelijk zinvolle activiteiten te ondernemen, die *eventueel* een eerste stap op weg naar betaald werk kunnen zijn.' (Informatie- en Servicepunt Sociale Activering, VWS/SZW, 2000 in van der Pennen & Hoff, 2003: 10-11)

'Sociale activering is het verrichten van onbeloonde maatschappelijk zinvolle activiteiten gericht op arbeidsinschakeling of, *als arbeidsinschakeling nog niet mogelijk is*, op zelfstandige maatschappelijke participatie.' (Van Houten & Winsumius, 2010: 109).

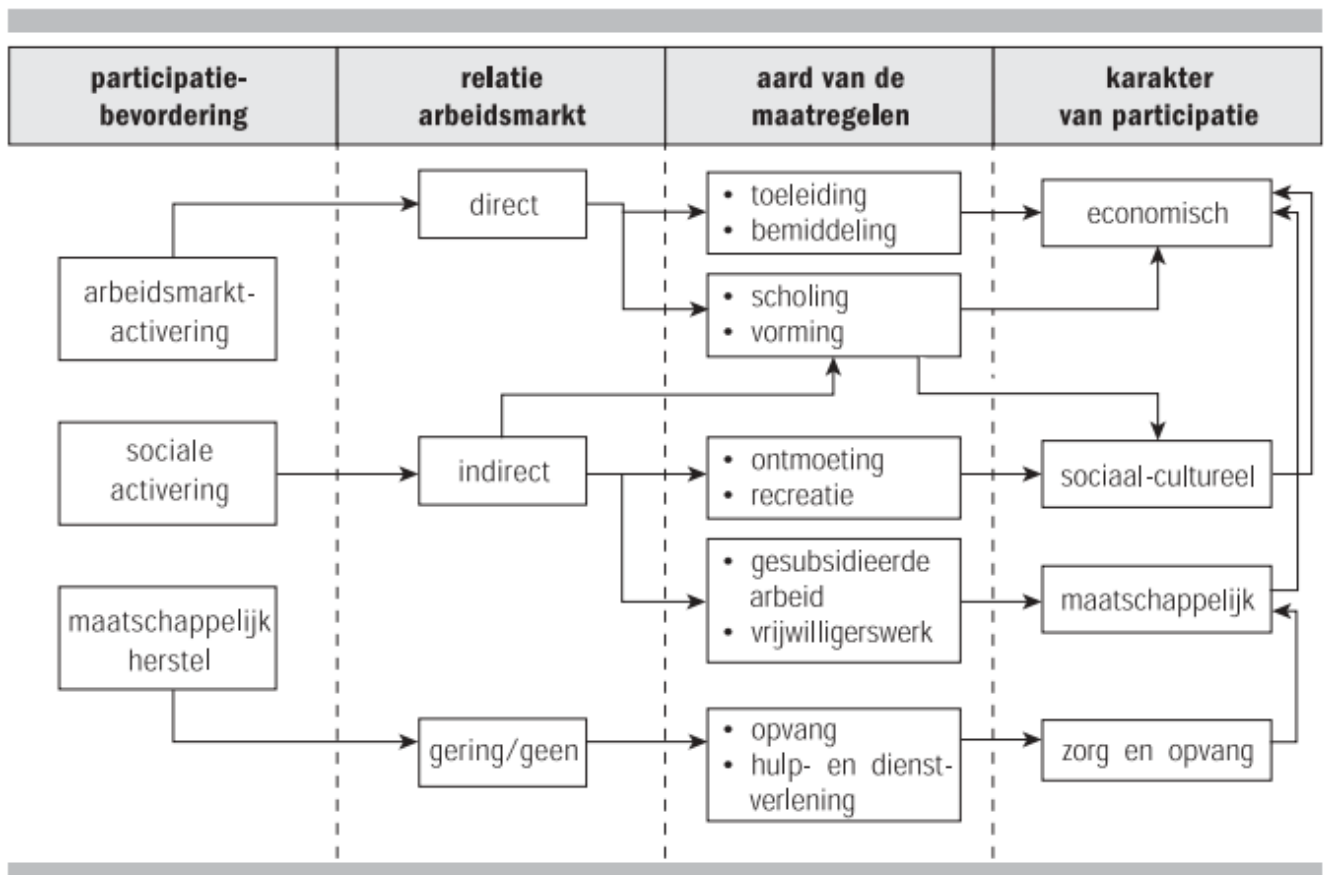
In de twee bovenstaande definities van sociale activering wordt er als het ware een dubbele doelstelling gesteld, namelijk betaald werken en maatschappelijke participatie. Ook komt in beide definities naar voren dat het verhogen van economische participatie alleen als doel wordt gesteld wanneer dit mogelijk is (van der Pennen & Hoff, 2003; van Houten & Winsumius, 2010). In dit onderzoek staat deze dubbele doelstelling centraal.

Sociale activering wordt dus gepositioneerd tussen arbeidsactivering en maatschappelijk herstel en bevindt zich hiermee op het snijvlak van 'werk en inkomen' en welzijnswerk. Een overzicht van de verschillende participatiebevorderende maatregelen is te vinden in figuur 1. Figuur 1 laat zien

dat sociale activering een indirecte relatie heeft met de arbeidsmarkt en gericht is op het bevorderen van maatschappelijke en sociaal-culturele participatie als tussendoel voor economische participatie (Van der Pennen & Hoff, 2003).

Figuur 1: Overzicht participatiebevorderend beleid en maatregelen

(Bron: van der Pennen & Hoff, 2003)

De uitvoering van sociale activering ligt in handen van professionals. Hierbij moet gedacht worden aan welzijnswerkers, schuldhulpverleners en maatschappelijk werkers (Van der Lans & Zouridis, 2002). Binnen sociale activering hebben cliënten een belangrijke zelfbeschikkende rol (van der Pennen & Hoff, 2003). Voor een goede uitvoering is een sterke infrastructuur van belang.

Veranderingen in beleid van lokale overheden en de rijksoverheid hebben consequenties voor de uitvoering (Davelaar, Nederland, Wentink & ter Woerds, 2005).

2.1.2. Uitvoering van sociale activering

Over de praktische uitvoering van sociale activering die de professionals uitvoeren is nog maar weinig bekend (van der Aa, 2012). Van der Aa (2012) geeft aan dat er als het ware sprake is van een 'black box': Er worden bepaalde 'outcomes' gerealiseerd, maar het is vaak onduidelijk met welke concrete maatregelen dat gebeurt. Er bestaan echter wel onderzoeken waar deze 'black box' wordt onderzocht. Zo hebben Davelaar et. al (2005) onderzoek gedaan naar sociale activering onder een specifieke doelgroep die ver van de arbeidsmarkt af staat, namelijk dak- en thuislozen en verslaafden. Dit onderzoek gaat dieper in op de uitvoering en laat zien dat er drie typen werk- en activeringsprojecten zijn, namelijk: dagloonprojecten, dagbesteding nieuwe stijl en trajecten (Davelaar et. al, 2005). Dagloonprojecten komen veel voor en hebben als uitgangspunt dat deelnemers een korte tijd meewerken wanneer men zich daartoe in staat voelt. Voor deze werkzaamheden krijgen zij direct een beloning. Voorbeelden van dagloonprojecten zijn straatkranten verkopen en meubels maken (Davelaar et al., 2005). Dagbesteding nieuwe stijl draait om zinvolle dagactiviteiten die deelnemers meer structuur in het leven bieden. Het werk is vaak rustiger en meer beschut dan bij dagloonprojecten. Dit komt mede doordat de doelgroep meerdere (psychische, sociale en financiële) problemen hebben en weinig perspectief hebben op betaald werk. Dagbestedingsprojecten zijn vaak gekoppeld aan woon- en zorgvoorzieningen van maatschappelijke opvang. Doorstroom naar economische participatie is vaak een bijkomend doel (Davelaar et al., 2005). Trajecten draaien om doorstroming naar betaald werk. Deelnemers hebben de capaciteiten om een stap te zetten naar de 'gewone' maatschappij. De trajecten bestaat uit het ontwikkelen van diverse werkgerelateerde vaardigheden (Davelaar et al., 2005). Bij de uitvoering van de verschillende activeringsprojecten wordt van de professionals enig maatwerk verwacht waarvan eventuele motivatiestrategieën onderdeel zijn (Van Houten & Winsumius, 2010).

Controle en ondersteuning - Motivatiestrategieën

Juhila en Roivainen (2004, in Boxstaens & Scheerlinck, 2009) concluderen naar aanleiding van hun onderzoek dat er twee archetypen van handelen binnen activeringswerk te vinden zijn, namelijk controlerend handelen en ondersteunend handelen. Onder controlerend handelen vallen sanctioneren en toezicht houden om zo cliënten een richting te geven naar activering. Een belangrijk onderdeel van deze aansturing is het gebruik van motivatiestrategieën (Juhila en Roivainen, 2004, in Boxstaens & Scheerlinck, 2009). Deelname aan sociale activering wordt in zekere mate afgedwongen door drang. Drang is niet hetzelfde als dwang: De keuzevrijheid van de burger blijft, maar deze wordt wel beïnvloed door een verbonden consequentie. Deze consequenties zijn vaak sancties. Zo kan er gedreigd worden met het verminderen van de uitkering als de uitkeringsgerechtigde niet wil

solliciteren. Naast straffen is belonen ook onderdeel van drang. Zo kan een vrijwilligersbijdrage een werkloze overhalen om gestructureerd vrijwilligerswerk te doen (Van Houten & Winsumius, 2010).

Onder ondersteunend handelen worden copingsstrategieën en het zoeken naar mogelijkheden voor de cliënt verstaan. Via deze weg wordt persoonlijke groei van de cliënten nagestreefd met het oog op een sterkere maatschappelijke positie (Verzelen, 2005, in Boxstaens & Scheerlinck, 2009). Deze geschetste archetypen van activeringswerk komen nooit in hun pure vorm voor en komen in verschillende contexten samen (Juhila en Roivainen, 2004, in Boxstaens & Scheerlinck, 2009).

Boxstaens en Scheerlinck (2009) reflecteren kritisch op het spanningsveld tussen controle en ondersteuning. Zij concluderen dat er een evolutie gaande is op het werkveld: Vrijwillige hulpverlening gaat over in hulpverlening met meer controle (van Ooyen-Houben, Roeg, de Kogel & Koeter, 2008, in Boxstaens & Scheerlinck, 2009). Dit is gevaarlijk volgens Boxstaens en Scheerlinck (2009). In maatschappelijke hulpverlening moet de verbinding tussen emancipatie en disciplineren gehandhaafd blijven. Een balans vinden tussen de twee perspectieven in de concrete praktijk van activeringswerk is een grote uitdaging voor professionals (Boxstaens & Scheerlinck, 2009).

Individuele aanpak ter bevordering van maatschappelijke participatie

Van der Pennen en Hoff (2003) onderscheiden drie strategieën om cliënten te benaderen, namelijk: de individuele strategie, de instrumentele strategie en de marktgerichte strategie. Waar de instrumentele strategie en marktgerichte strategie gericht zijn op het direct bevorderen van economische participatie is de individuele strategie de enige aanpak die zich richt op welzijn en maatschappelijke participatie (van der Pennen & Hoff, 2003).

Bij de individuele strategie wordt gekozen voor een persoonlijke professionele benadering. Het doel is om door scholing- en vormingsprojecten, het individu aan vrijwilligerswerk, gesubsidieerd werk of regulier werk te helpen. Dit doel wordt bereikt door middel van maatwerk. Door te kijken naar de motivering en potenties van het individu wordt er met intensieve begeleiding gekeken naar de mogelijkheden. De doelgroep, vaak betreft dit cliënten die ver van de arbeidsmarkt af staan, wordt dan ook gedifferentieerd benaderd. Er is een probleemgerichte methodiek en dit verschilt per persoon. Een overzicht van de individuele strategie en de bijbehorende doelstelling en activiteiten zijn terug te vinden in tabel 1 (van der Pennen & Hoff, 2003).

Tabel 1: De individuele strategie

(Bron: van der Pennen & Hoff, 2003)

beleidsperspectief	strategie	doelstelling	buurt/wijkgerichtheid	activiteiten
welzijn	persoonlijke aandacht voor de werkloze en een op maat gesneden traject, gericht op doorstroming naar een opleiding, vrijwilligerswerk of een gesubsidieerde baan.	inhoudelijk: - verbetering van persoonlijke kwalificaties (opleiding, scholing, houding) procesmatig: - verbetering van het (lokale) beleidsnetwerk	- de buurt als wer- vingsgebied voor de deelnemers aan de projecten - de buurt als context van beleidshandelen (netwerkvorming)	- aanbieden van resocialiseringstrajecten (scholing, opleiding en attitudeverbetering) - geven van voorlichting - bemiddeling

Zelfbeschikkende cliënt

Zoals hierboven beschreven is, heeft de cliënt bij een individuele aanpak een belangrijke rol binnen het activeringsproces. Bij het leveren van maatwerk ligt de focus op volledige benutting van de mogelijkheden van de cliënt. Hierbij is een impliciete veronderstelling dat de cliënt een zekere mate van zelfbeschikking heeft. De cliënt moet de situatie op eigen kracht kunnen controleren. Door de inspraak van de cliënt zelf zal drang niet overgaan in dwang en wordt een bepaalde keuzevrijheid behouden (van der Pennen & Hoff, 2003).

Deze impliciete veronderstelling van zelfbeschikking kan bij kwetsbare groepen problemen opleveren. Zelfbeschikking vraagt namelijk om mondigheid. Van der Lans et al. (2002, in van der Pennen & Hoff, 2003) stellen dan ook:

‘Een beroep op hulp of zorg is voor hen niet het moment om hun mondigheid en zelfbeschikkingsrecht te bevestigen, maar is eerder voor hen de erkenning van hun kwetsbaarheid en afhankelijkheid, waarbij zij in een zoektocht naar de juiste maatregel juist ondersteund moeten worden.’ (28)

Deze inspraak van cliënten wordt ook wel gezien als cliëntenperspectief. Cliëntenperspectief is de invalshoek van cliënten bij het waarnemen, ervaren en/of oordelen van zijn/ haar positie, rol en belangen bij het proces. Onderzoek naar cliëntenperspectieven wordt vaak gedaan in de zorg, maar ook bij maatschappelijke opvang, werk- en woonvoorzieningen en dagbesteding (Dekker, 2005).

2.1.3. Beleid omtrent sociale activering – een bureaucratisch veld

De regie van sociale activering heeft vanaf het begin af aan bij de gemeente gelegen. Elke gemeente heeft hierin een brede beslissingsruimte en kan zo zijn eigen bandbreedte bepalen. Dit heeft tot gevolg dat de uitvoering van sociale activering bij elke gemeente verschillend is (Van Houten & Winsumius, 2010). Gemeenten hebben dus een bepaalde vrijheid om sociale activering te sturen. Deze sturing gaat vaak samen met financiering. Zowel Davelaar et. al. (2005) als van der Pennen en Hoff (2003) geven aan dat het Rijk geen duidelijk beleidskader stelt. Bij voorkeur is het aan het Rijk om activering te erkennen en voorwaarden te stellen. Dit zou meer structuur scheppen voor de gemeenten. De beleidskeuzes vanuit de lokale overheid bepalen voor een groot deel de mogelijkheden en invulling van de praktische uitvoering van sociaal activering (Van Houten & Winsumius, 2010; van der Aa, 2012). Doordat sociale activering verschillende uitgangspunten kan hebben is het van groot belang dat in sociale activeringsprogramma's zeer expliciet staat wat de doelen zijn en welke resultaten nagestreefd worden (Van Houten & Winsumius, 2010).

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat drie belangrijke actoren een rol spelen bij de vormgeving van sociale activering, namelijk het Rijk, de lokale overheden en de uitvoerders (Davelaar et al., 2005; van der Pennen & Hoff, 2003). Samen vormen zij een infrastructuur die een activeringswerk mogelijk maakt (Davelaar et al., 2005). Deze infrastructuur, waarbij meerdere partijen publiekelijke goederen bepalen en verdelen, wordt ook wel een 'bureaucratisch veld' genoemd (Bourdieu, 1994). Het 'veld' is volgens Bourdieu (1994) een hiërarchisch netwerk van gespecialiseerde actoren die allen er naar streven om de dominante waarden van het veld te bepalen. Deze kunnen ook wel gezien worden als 'spelregels' binnen het veld. In hoeverre de actoren het veld kunnen beïnvloeden hangt af van hun vermogen: het kapitaal. Via het kapitaal van de actoren wordt een bepaalde sociale orde werkelijkheid. Het veld kan inzichtelijk worden gemaakt door het in kaart brengen van krachtige en minder krachtige actoren. De structuur van het bureaucratisch veld wordt dus gecreëerd door kapitaal. Bourdieu (1994) onderscheidt vier soorten kapitaal, namelijk: economisch kapitaal, cultureel kapitaal (onderwijs), sociaal kapitaal (netwerken) en symbolisch kapitaal. Het hebben van bepaald kapitaal beïnvloedt de positie van de actor in het veld, de habitus. Welk kapitaal van belang is verschilt per veld. Hoewel actoren zichzelf kunnen plaatsen in een veld via het kapitaal handelen actoren vanuit natuurlijke neigingen binnen het veld. Op deze manier wordt de werkelijkheid geconstrueerd. Deze werkelijkheid is dus gebaseerd op een wisselwerking tussen 'structure' en 'agency' (Bourdieu, 1990; Bourdieu, 1994).

Er zijn meerdere velden in de samenleving. Een van deze gebieden is dus het 'bureaucratisch veld'. Binnen dit veld is er geen neutrale uitvoerder van beleid, maar wordt het beleid beïnvloed door

verschillende actoren die streven naar verschillende waarden binnen het beleid. Er is dus veel concurrentie in het bureaucratisch veld (Bourdieu & Wacquant, 1992).

2.2. Context

Waar sociale activering eerst een geliefde beleidstrend was onder sociale diensten komt daar vanaf 2001 verandering in. Toen werd namelijk het proces van sociale activering ook ingezet bij onder andere kwetsbare doelgroepen, zoals ouderen en dak- en thuislozen. Ook hier lijkt sociale activering een oplossing voor het doorbreken of voorkomen van sociaal isolement en/of afhankelijkheid (Leene, 2002; Davelaar et al. 2005). Ook bij hulpverlening aan ongedocumenteerden is de beleidstrend terug te vinden, echter is deze trend nog nooit onderzocht (Bouter, 2013).

2.2.1. Ongedocumenteerde immigranten

2.2.1.1. Achtergrond

Ongedocumenteerde immigranten zijn vreemdelingen die geen verblijfsvergunning hebben (Rusinovic, Van der Leun, Chessa, Weltevrede, Engberse, & Vos, 2002). Uit onderzoek blijkt dat in het jaar 2009 het aantal ongedocumenteerde immigranten in Nederland met 95% zekerheid tussen de 60.667 en 133.624 lag (van der Heijden, Cruijff & van Gils, 2011).¹ Er zijn binnen deze groep verschillende subgroepen te onderscheiden. Zo zijn ongedocumenteerde immigranten afkomstig uit verschillende landen, hebben zij een sterk of zwak sociaal netwerk, raken zij op verschillende manieren ongedocumenteerd en hebben zij verschillende ambities. De categorisering van ongedocumenteerde immigranten kan dus op verschillende manieren. Een overzicht van de gehanteerde categorisering in de bestaande literatuur is te vinden in de bijlage 8.1. De verschillen binnen deze groep zijn van groot belang. Zo zijn ongedocumenteerde immigranten geen homogene groep zoals dit vaak wordt gezien bij het grote publiek. Daarnaast hebben de verschillende typologieën invloed op de manier waarop immigranten gezien worden. Dit roept bepaalde vragen, antwoorden en oordelen op. Ook handelen verschillende groepen ongedocumenteerde immigranten anders (Bouter, 2013). Zo hebben migranten die streefden om te komen werken voor een korte tijd andere overlevingsstrategieën dan migranten die hun land zijn ontvlucht. Daarnaast zijn migranten die geen steun buiten hun eigen netwerk nodig hebben, terwijl er andere migranten zijn die geen vangnet hebben en onderdak zoeken (Bouter, 2013). Uit de studie van Bouter (2013) blijkt dat de

¹ Het is van belang een kanttekening te zetten bij deze cijfers. Hoewel van der Heijden, Cruijff en van Gils (2011) getracht hebben een goede schatting te maken hebben zij gebruik gemaakt van het afgeknotte Poissonmodel. Aangezien dit model een aantal assumpties impliceert en deze niet allen geldig zijn geven deze cijfers een overschatting van de populatieomvang weer.

mensen die ondersteund worden door hulporganisaties vooral mensen zijn van wie de asielaanvraag is afgewezen. Van deze mensen kan er verondersteld worden dat ze geen sterk sociaal netwerk hebben, omdat zij gebruik maken van de steun van de hulporganisaties (Bouter, 2013).

2.2.1.2. Juridische uitsluiting

De Koppelingswet, ingevoerd in 1998, sluit uitgeprocedeerde immigranten en vreemdelingen die nog in procedure zijn omtrent toelating uit van sociale voorzieningen, zoals toegang tot hoger onderwijs, huursubsidie, en sociale uitkeringen. Zij komen alleen in aanmerking voor onderwijs tot achttienjarige leeftijd, verlening van medische zorg en rechtsbijstand. (Minderhoud, 2001, in Minderhoud, 2004). Er is niet alleen externe controle (visa, grenscontrole en controle op verblijfsvergunningen), maar is er ook veel interne controle (binnenlands toezicht, detentie en uitzetting) binnen Nederland. Deze interne controle heeft twee doelen, namelijk; het voorkomen van een lang verblijf in Nederland en de schijn weghalen van legaliteit (Minderhoud, 2004). Deze twee doelen zijn echter niet behaald. Uit onderzoek van Van Amersfoort (2001, in Minderhoud, 2004) en Engbersen en Van der Leun (2001, in Minderhoud, 2004) blijkt dat een groot aantal ongedocumenteerde vreemdelingen niet daarom zullen vertrekken. In een evaluatieonderzoek naar de Koppelingswet geven verschillende belanghebbenden (uitvoerders, wethouders, maatschappelijke organisatie en ongedocumenteerde vreemdelingen zelf) aan dat de in- en uitstroom van vreemdelingen niet verandert (Minderhoud, 2004).

De Koppelingswet zorgt dus voor extreme uitsluiting door interne controle. Als gevolg van deze wet vormen ongedocumenteerde immigranten een juridisch uitgesloten groep in deze samenleving. Het gemis aan een verblijfsvergunning zorgt voor een gemis aan sociale zekerheid. Deze juridische uitsluiting houdt tevens in dat er geen legale mogelijkheden zijn voor economische participatie voor ongedocumenteerde immigranten (van der Leun, 2004). De arbeidsmarkt bestaat uit een formele en een informele sector. Ongedocumenteerde immigranten die werken maken deel uit van de informele sector (Van der Leun 2003, in Heijnis 2013). Hun arbeid wordt niet geregistreerd, omdat zij wettelijk gezien niet mogen werken vanwege het gebrek aan een geldige verblijfsvergunning (Van der Leun 2003, in Heijnis 2013). Door middel van controles op informele arbeid, door de arbeidsinspectie in samenwerking met de vreemdelingenpolitie, wordt het vinden van legaal werk voor ongedocumenteerden bestreden. Onder legaal werk valt niet alleen een betalende baan, maar ook voor stages, vrijwilligerswerk of gesubsidieerd werk (Stuurman, Richards & Hijweege, 2014). Wanneer informele arbeid wordt vastgesteld krijgen werkgevers hoge boetes opgelegd en worden ongedocumenteerde migranten uitgezet. Als gevolg van angst voor boetes en uitzetting verschuift informele arbeid van de bouwsector, de fabriekssector, de landbouw en de

kassenteelt naar de catering en de huishoudens. Hier zijn controles moeilijker uit te voeren en er wordt minder vaak om papieren gevraagd (Engbersen e.a. 2006, in Heijnis 2013).

Het juridisch kader schept een juridisch uitgesloten positie voor ongedocumenteerden. Deze uitgesloten positie leidt tot verschillende persoonlijke problemen. Ongedocumenteerden hebben vaak veel problemen die zich tegelijk voordoen, zoals financiële zorgen en huisvestingsproblemen. In onderzoek van van den Muijsenbergh en Schoevers (2009) onder 100 ongedocumenteerde vrouwen en 20 ongedocumenteerde mannen gaven bijna alle onderzochte ongedocumenteerden aan medische klachten te hebben (91%).² De klachten die het meest genoemd werden zijn stressgebonden lichamelijke klachten. Daarnaast had de onderzochte groep meer last van psychische klachten naarmate ze langer in Nederland bleven zonder verblijfsvergunning. Er wordt verwacht dat dit een gevolg is van de toenemende mentale druk en spanning die samenhangt met illegaliteit. Tenslotte hebben vele ongedocumenteerde immigranten taal- en communicatieproblemen waardoor zij niet makkelijk mee kunnen draaien in de samenleving. Dit zijn voorbeelden van zaken die onderdeel kunnen zijn van een complexe problematiek (van den Muijsenbergh & Schoevers, 2009).

2.2.2. Hulporganisaties

Hulporganisaties spelen een belangrijke rol bij de hulp voor ongedocumenteerde immigranten om zo uitsluiting tegen te gaan (Rusinovic et. al., 2002). Als reactie op de juridische uitsluiting, die hen uitsluit van alle rechten op sociale voorzieningen en legaal werk, krijgen bepaalde groepen ongedocumenteerden hulp aangeboden vanuit hulporganisaties en sommige gemeenten (Bouter, 2013). Uit de onderzoeken van Rusinovic et. al. (2002) en van Bouter (2013) komt naar voren dat hulporganisaties voor ongedocumenteerde immigranten zeer verschillend zijn. Net als Bouter (2013) zal dit onderzoek gericht zijn op de hulporganisaties die betrokken zijn bij opvang en ondersteuning van uitgeprocedeerde asielzoekers op lokaal niveau. Dit is de grootste groep en zij zijn interessant om te onderzoeken vanwege hun directe betrokkenheid bij de ongedocumenteerden. Ze geven voornamelijk noodopvang door onderdak te bieden en/of een kleine financiële bijdrage te leveren in de vorm van leefgeld. Sommige organisaties richten zich ook op ontwikkeling om zo de capaciteiten van de groep te verbeteren (Bouter, 2013). De hulp vanuit hulporganisaties komt onder andere voort uit humanitaire motieven. Deze motieven zijn afkomstig van sociale normen van, solidariteit en

² Het is van belang kritisch te kijken naar deze cijfers. Zo is de groep niet aselekt gekozen en zijn er meer vrouwen meegenomen in het onderzoek dan mannen (van den Muijsenbergh & Schoevers, 2009).

gerechtigheid. Vaak spelen religieuze overtuigingen een rol. Ook politieke overtuigingen liggen aan de basis van bepaalde vormen van hulpverlening (Rusinovic et al., 2002).

2.2.2.1. Achtergrond

Bouter (2013) laat zien dat er weinig onderzoek gedaan is naar hulporganisaties voor ongedocumenteerden. De studies die wel gedaan zijn richten zich vaak slechts op één aspect van hulporganisaties. (Oldenburg, 2011; Visser, 2006; Chauvin et al, 2009; Van den Muijsenbergh & Schoevers, 2009; Wolswinkel, 2009; Aronowitz, 2001; Heckmann, 2004; Salt & Stein, 1997; Scheepmaker & Ter Veer, 2007, in Bouter, 2013). Hierbij kan gedacht worden aan het helpen bij de toegang tot medische zorg (Wolswinkel, 2009, in Bouter, 2013). Bouter (2013) doet echter onderzoek naar hulporganisaties op een systematische en grondige manier waardoor het bredere plaatje zichtbaar wordt. Hij hanteert de omschrijving van hulporganisaties gegeven door Vakil (1997, in Bouter, 2013). Zij omschrijft hulporganisatie als een zelfbesturende, private, non profit organisatie die erop gericht is om de kwaliteit van leven van een benadeelde groep te verbeteren. Kortom, hulporganisaties bestaan omdat de publieke overheid en commerciële organisaties de zorg voor gemarginaliseerde, (kwetsbare) groepen, niet of weinig op zich nemen (Vakil, 1997 in Bouter, 2013).

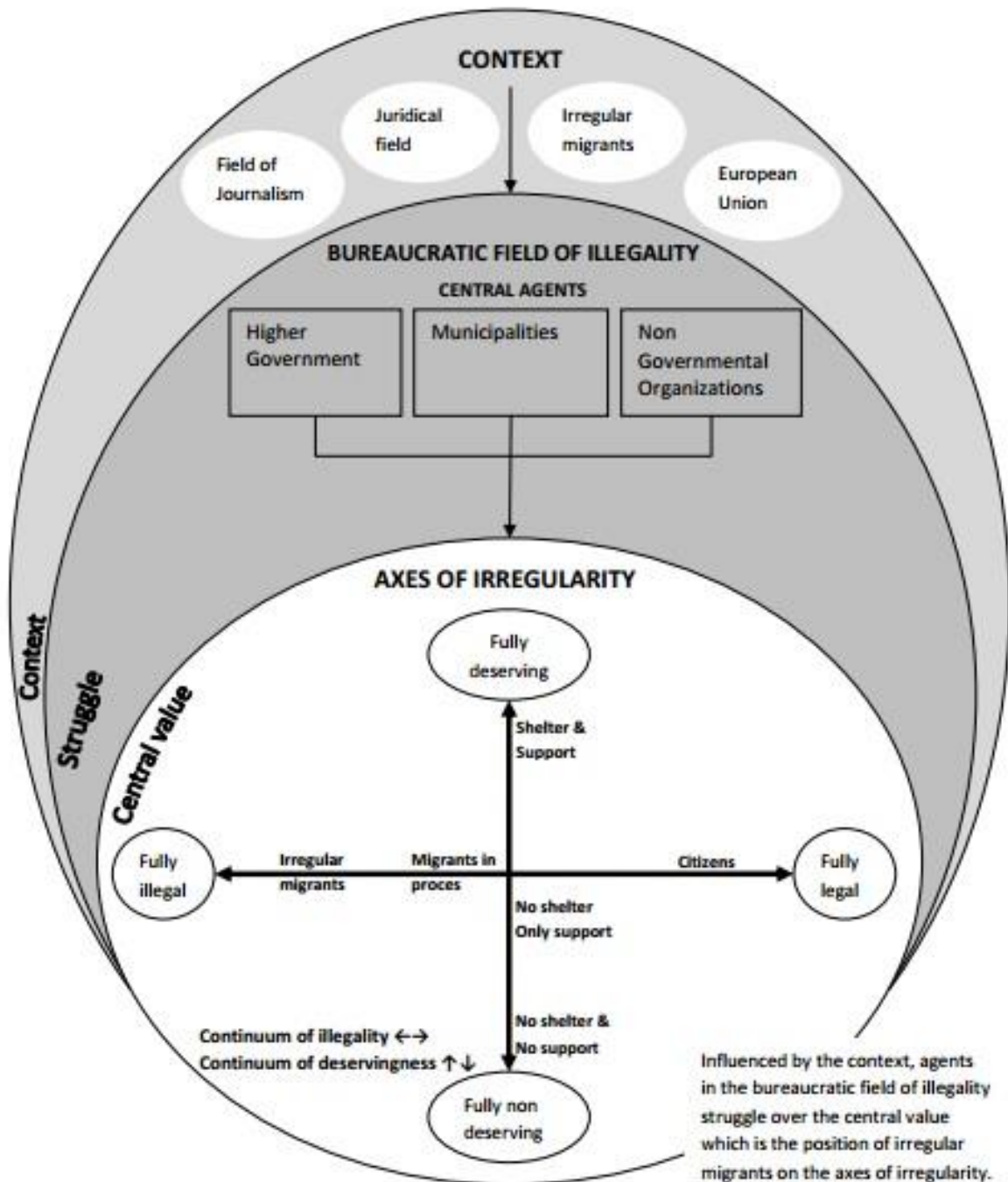
2.2.2.2. Een bureaucratisch veld van illegaliteit

Ook Bouter (2013) leent de term 'bureaucratisch veld' van Bourdieu (1994) in zijn onderzoek. De studie van Bouter (2013) laat zien dat er ook een bureaucratisch veld bestaat dat zich bezig houdt met ongedocumenteerde immigranten, namelijk een 'bureaucratisch veld van illegaliteit' waarin wordt er gestreden om de rechten van de ongedocumenteerden op verschillende niveau's. Deze strijd vindt voornamelijk plaats tussen de overheid en hulporganisaties (Wacquant, 2009; Woolford & Curran, 2012, in Bouter, 2013).

Door de hulp die hulporganisaties bieden hebben zij een belangrijke positie binnen het veld. Het bepalen van hun habitus en het strijden voor bepaalde centrale waarden in dit veld brengt een spanning voor de hulporganisaties met zich mee (Bouter, 2013). Aan de ene kant moeten zij aansluiten bij de centrale wetten die gesteld worden door de overheid. Deze vormen een juridisch kader. Aan de andere kant bieden ze hulp aan de mensen die geen steun verdienen volgens deze juridische wetten (Bouter, 2013). Op deze manier zorgen hulporganisaties voor een (informele) insluiting van ongedocumenteerden in de samenleving en bepalen zij hun habitus binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit (Rusinovic et al., 2002; Bouter, 2013). Figuur 2 laat zien dat Bouter (2013) deze centrale waarden, zoals het wel of niet opvang bieden, definieert in de assen van 'illegality' en 'deservingness'. Deze assen bepalen de mate van hulp die de hulporganisaties geven

en worden bepaald door de positie in de samenleving en de mate van kwetsbaarheid. In figuur 2 is ook te zien dat hulporganisaties binnen dit veld niet alleen handelen. Zij werken niet in een vacuüm maar hebben met andere actoren te maken, zoals het Rijk en de gemeenten (Bouter, 2013). Naast de hulporganisaties zijn gemeenten vaak ook welwillend naar illegale immigranten. (Bouter, 2013).

Figuur 2: Het bureaucratisch veld van illegaliteit
(Bron: Bouter, 2013)

2.3. Sociale activering bij ongedocumenteerden

Binnen deze nieuwe context komt een duidelijk sociaal probleem naar voren dat zich leent voor sociale activering als interventie. De eerder geschetste context, de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden in de Nederlandse samenleving, leidt tot een grijze wereld waarin de ongedocumenteerden zich bewegen (Bouter, 2013). Ook blijkt uit onderzoek van Bouter (2013) dat ongedocumenteerde immigranten in een sfeer van geheimhouding terecht komen doordat zij beperkte participatiemogelijkheden hebben (Bouter, 2013). Uit de studie van Bouter (2013) blijkt dat de mensen die ondersteund worden door hulporganisaties vooral mensen zijn van wie de asielaanvraag is afgewezen. Van deze mensen kan er verondersteld worden dat ze geen sterk sociaal netwerk hebben, omdat zij gebruik maken van de steun van de hulporganisaties (Bouter, 2013).

Naast het feit dat ongedocumenteerden een moeilijke positie in de samenleving hebben, leidt het gemis aan steun van de nationale overheid bij sommige ongedocumenteerden tot een grote afhankelijkheid van de liefdadigheid van de hulporganisaties. Er kan gesteld worden dat de ondersteuning een aanzuigende werking heeft wat leidt tot een afhankelijkheidscultuur (van der Leun, 2004; Bouter, 2013). Zo kan er worden opgemaakt dat, zowel vanuit disciplinair oogpunt als emancipatorisch perspectief, sociale activering belangrijk is voor deze doelgroep (Druetz et al., 2012). Uit de geschetste context komt duidelijk naar voren dat er sprake is van een juridisch kader dat invloed heeft op zowel de doelgroep als het veld van sociale activering.

2.3.1. Sociale activering in het bureaucratisch veld van illegaliteit

Zoals aangegeven handelen de hulporganisaties in een bureaucratisch veld van illegaliteit. Zoals Vakil (1997, in Bouter, 2013) stelt zijn de organisaties hoofverantwoordelijke voor de hulp aan een bepaalde groep ongedocumenteerde immigranten. Wanneer het bureaucratisch veld van illegaliteit vergeleken wordt met het bureaucratisch veld waarin sociale activering bij andere groepen plaats vindt is er een verschil opmerkelijk. De verhoudingen tussen de actoren binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit liggen anders. Zo is het Rijk niet welwillend naar het helpen van ongedocumenteerden zoals zij dat wel is bij andere doelgroepen (van der Leun, 2004; Engbersen e.a. 2006, in Heijnis 2013; Van der Leun 2003, in Heijnis 2013). Dit impliceert dat het juridisch kader er voor zorgt dat een goede infrastructuur niet aanwezig is. Dit leidt tot een lastige positie voor de gemeente waarbij het faciliteren van hulporganisaties tot strijd met de nationale overheid kan leiden. Hierdoor zijn de hulporganisaties beperkt in de middelen die ze nodig hebben om juiste ondersteuning te bieden (Bouter, 2013). Zo blijkt uit de resultaten van Bouter (2013) dat het onmogelijk is voor de hulporganisaties om alle ongedocumenteerden te helpen. De situatie wordt beschreven als vier individuen die verdrinken. Alleen degene die het dichtst aan de kant is kan

worden geholpen. Uiteraard is dit oneerlijk voor de andere drie, maar toch is er één gered (Bouter, 2013). Door het gemis aan dwingende kaders is het voor hulporganisaties ook mogelijk om meer ruimte te nemen om onderscheid te maken tussen individuen. Zo geven sommige hulporganisaties alleen onderdak aan vrouwen (Bouter, 2013).

Doordat de verhoudingen tussen de actoren anders liggen binnen het bureaucratische veld van illegaliteit dan bij het bureaucratisch veld waar sociale activering bij andere doelgroepen plaats vindt, kan er verwacht worden dat de vormgeving van sociale activering anders is. Daarnaast is het mogelijk dat het juridisch kader, dat het bureaucratische veld beïnvloedt, de mogelijkheden voor sociale activering van ongedocumenteerden beperkt (Bouter, 2013).

2.3.2. Juridische uitsluiting vergeleken met sociale uitsluiting

Een van de belangrijke aspecten van de moeilijke positie die ongedocumenteerden hebben in de samenleving is de juridische uitsluiting (Minderhoud, 2004). Dit is een groot verschil met andere uitgesloten groepen. Deze groepen zijn voornamelijk sociaal uitgesloten. Sociale uitsluiting is een bepaalde toestand van personen waarbij iemand een achterstand heeft op materieel gebied, wat betreft de toegang tot sociale grondrechten, wat betreft de sociale participatie en/of op het terrein van de culturele of normatieve integratie (Hoff & Vrooman, 2011). Sociale uitsluiting kan worden vastgesteld wanneer een individu op meer dan twee van deze vlakken een achterstand heeft (Hoff & Vrooman, 2011). Hoewel sociale uitsluiting een toestand is en geen proces laat onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) zien dat veranderingen van de toestand van een individu te relateren zijn aan een maatschappelijke context en op mesoniveau (Hoff & Vrooman, 2011). Kenmerken op mesoniveau, bijvoorbeeld discriminatie of stigmatisering, kunnen zorgen dat de beïnvloedbare factoren, zoals gezondheid of opleiding, veranderen waardoor sociale uitsluiting kleiner of groter wordt (Hoff & Vrooman, 2011).

Zoals het SCP zelf aangeeft is het aannemelijk dat bepaalde vormen van sociale uitsluiting nauwelijks voorkomen. Ze geven hierbij als voorbeeld dat de dimensie 'de toegang tot sociale grondrechten' voor vrijwel iedereen verzekerd is (Hoff & Vrooman, 2011). Dit geldt niet voor ongedocumenteerde immigranten. De juridische uitsluiting zorgt ervoor dat ongedocumenteerden beperkte participatiemogelijkheden (voornamelijk op de arbeidsmarkt) hebben (Bouter, 2013). Dit maakt sociale activering niet onmogelijk, maar zorgt wel voor een uitdaging. Er kan verwacht worden dat het verschil in sociale en juridische uitsluiting kan leiden tot een andere vormgeving van sociale activering dan het model weergegeven eerder in dit theoretisch kader (Hoff & Vrooman, 2011).

3. Probleemstelling

3.1. Onderzoeksvraag

In dit onderzoek zal getracht worden het proces van sociale activering te positioneren binnen de hulpverlening aan ongedocumenteerden. Uit het theoretisch kader komt naar voren dat de nieuwe context van sociale activering op twee aspecten verschilt van sociale activering bij andere doelgroepen, namelijk het bureaucratisch veld van illegaliteit waarin hulporganisaties werken en de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden. Om dit proces te bekijken zal gebruik gemaakt worden van de praktijkkennis van hulpverleners, als belangrijke actor in het bureaucratisch veld van illegaliteit en van ervaringskennis van ongedocumenteerden, als participant. De praktijkkennis en ervaringskennis moeten op systematische wijze onderzocht worden. Dit is mogelijk door beide actoren hun verhaal laten vertellen. Hierdoor wordt impliciete kennis expliciet. Door hulpverleners en cliënten te laten reflecteren op hun ervaringen en deze te laten uitwisselen is het mogelijk om iets te zeggen over de processen binnen de hulpverlening (Smeijsters, 2006). De centrale vraag van dit onderzoek luidt dan ook: *Wat zijn de ervaringen van hulporganisaties en ongedocumenteerden met sociale activering gezien de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden en het bureaucratisch veld waarin de hulporganisaties handelen?*

Deelvragen

Om een duidelijk en volledig antwoord te kunnen geven op deze hoofdvraag zullen er deelvragen beantwoord worden:

1. Op wat voor manier opereren hulporganisaties binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit?

Bij deelvraag een zal er gekeken worden naar de verschillen in het handelen binnen het bureaucratisch veld door de hulporganisaties. De mate van accepteren van de wetten van het juridisch kader, de omgang met het Rijk en de lokale overheid en de mate van het bepalen van het beleid, de spelregels, van het veld zullen aan bod komen.

2. Hoe geven hulporganisaties sociale activering bij ongedocumenteerde immigranten vorm?

Bij deze tweede deelvraag zal gekeken worden naar verschillen en overeenkomsten in de perspectieven (disciplinair en/of emancipatorisch) en het doel van activering (maatschappelijke en/of economische participatie). Daarnaast wordt er gezocht naar verbanden tussen de manier van handelen binnen het bureaucratisch veld door de organisaties gezien in deelvraag een en hun sturing

en uitvoering van sociale activering. Hierbij worden de uitvoeringsmogelijkheden van organisaties om ongedocumenteerde immigranten te activeren onder de loep genomen. Hoe zien de sociale activeringsprogramma's er uit? Welke problemen komen organisaties tegen? Daarnaast zal de individuele strategie centraal staan. In hoeverre maken organisaties gebruik van deze strategie?

3. In hoeverre ervaren ongedocumenteerden juridische uitsluiting in de samenleving?

Deelvraag drie draait om de grijze wereld waarin ongedocumenteerden leven. In hoeverre ervaren zij de juridische uitsluiting? En wat voor gevolgen heeft dit voor hen?

4. Hoe ervaren ongedocumenteerden de sociaal activeringsprogramma's van de hulporganisaties?

Bij deelvraag vier zal er ingegaan worden op de visie van de ongedocumenteerde immigranten zelf op de activeringsprogramma's. Hierbij zal een vergelijking worden gemaakt tussen de eigen ervaringen, de gestelde doelen door de ongedocumenteerden en de visie en doelen van de hulporganisaties. De ervaringen met de juridische uitsluiting, behandeld in deelvraag drie, zullen hierbinnen een rol spelen.

Ervaringskennis

Zoals in de onderzoeksvraag en deelvragen naar voren komt zal er in dit onderzoek gekeken worden naar ervaringen. De keuze om te kijken naar de ervaringen wordt ingegeven door Tonkens (2004). Zij laat zien dat het bij onderzoek binnen de hulpverlening niet draait om efficiëntie en feitelijk kwantitatieve data, maar om kwaliteit afgestemd op het individu (Tonkens, 2004). Aangezien de kwaliteit aan context gebonden is geeft Tonkens (2004) aan dat complexe problemen niet naar voren komen in kwantitatief onderzoek. De complexiteit is niet te reduceren tot gestandaardiseerde items. Hoewel de betrouwbaarheid van deze items hoog is zullen deze intern niet valide zijn (Aldridge, 2004, in Smeijsters, 2006). Zo zorgen subjectieve ervaringen er voor dat de cliënt een hulpverlener nodig heeft die hem of haar begrijpt. Naast de ervaring van de cliënt geldt dit insgelijks voor de mening van de professionals. Ook deze ervaringen vallen niet te standaardiseren. De hulpverlening bestaat uit processen en bij het onderzoeken hiervan is het van belang de professional te zien als denkend subject en niet als een inwisselbare uitvoerder (Van der Laan, 2003/04).

3.2. Relevantie

3.2.1. Wetenschappelijke relevantie

Na de vele onderzoeken die zijn gedaan naar sociale activering bij de bijstandsuitkeringen en andere sociaal uitgesloten groepen zoals ouderen en dak- en thuislozen zal dit onderzoek zich richten op een onderbelichte groep, namelijk de ongedocumenteerden (Leene, 2002; Bouter, 2013). Dit onderzoek kan resulteren in het vullen van dit wetenschappelijke gemis en meer inzicht geven in de sturing en uitvoering van sociale activering door hulporganisaties.

Hierbij focust dit onderzoek zich op ervaringskennis. Hedendaagse wetenschap is voornamelijk 'evidence based'. Het begrip ervaring wordt binnen wetenschappelijke theorieën vaak als niet van belang gezien. Zo is het concept 'experience based' in wetenschappelijke theorieën nog nauwelijks uitgewerkt tot een methodologie. Experience based onderzoek gaat uit van gelijkwaardigheid en het samen brengen van drie kennisgebieden, namelijk: wetenschappelijke / theoretische kennis, praktijkkennis van professionals en ervaringskennis van cliënten en ervaringsdeskundige professionals (ervaringswerkers). Zo kunnen wetenschappelijke theorieën ervaringskennis ondersteunen. Ervaringskennis draagt bij aan kennisontwikkeling waardoor de 'body of knowledge' (kennisdomein) wordt vergroot. Zo ontstaat collectieve kennis door het delen van persoonlijke ervaringskennis. Een interessante uitdaging die hier nog voor ligt, is de ervaringskennis te herkennen en te identificeren (van Haaster, Wilken, Karbouniaris & Hidajattoellah, 2009).

3.2.2. Maatschappelijke relevantie

Door de focus op cliëntenperspectief en praktijkkennis binnen dit onderzoek zullen de resultaten van het onderzoek bruikbaar zijn bij verdere ontwikkeling van sociale activering bij ongedocumenteerde immigranten. Dergelijk kwalitatief onderzoek naar ervaringen sluit aan bij een leercyclus van professionals naar onderwerpen (testen, reflecteren en aanpassen). Om de onderzoek goed aan te laten sluiten bij de praktijk maakt het gebruik van de 'community of practice' (Denzin & Lincoln, 2000; Smeijsters, 2005). Dit houdt in dat personen met dezelfde ervaringsachtergrond tegen corresponderende praktijkproblemen aanlopen. Door onderzoek te doen naar deze ervaringen kan er gekeken worden naar mogelijkheden en oplossingen. De praktijk kan vervolgens in theorie weer worden getoetst. Om de 'community of practice' te onderzoeken is het van belang de praktijkkennis expliciet te maken door middel van 'practice based evidence' (Denzin & Lincoln, 2000; Smeijsters, 2005; Smeijsters, 2006). Volgens de Bruijn (2005) draait het om goede 'checks and balances' tussen cliënten, managers, professionals en onderzoekers. Praktijkonderzoek is een manier om te zorgen voor deze balans en te zorgen voor goede afspraken (Smeijsters, 2006)

3.2.3. Interdisciplinariteit

Sociale activering is een concept dat vanuit verschillende disciplines bekeken kan worden. Zo is sociale activering een sociologisch begrip, maar heeft dit concept ook een beleidsmatige kant. Daarnaast heeft het onderzoeksveld, de hulpverlening van ongedocumenteerde immigranten, een juridische kant. Ook is er duidelijk een moralistisch perspectief te vinden. In dit onderzoek zullen deze verscheidene kanten worden geïntegreerd om zo het beste inzicht te geven in het perspectief van ongedocumenteerden en hulporganisaties betreffende sociale activering en de vormgeving hiervan.

4. Methode

In dit hoofdstuk zal de onderzoekopzet worden behandeld. Vervolgens zal getoond worden hoe de vergaren data is geanalyseerd.

4.1. Onderzoeksstrategie

Dit onderzoek naar de ervaringen van hulporganisaties en ongedocumenteerde immigranten met sociale activering is kwalitatief van aard. Onderzoek in de hulpverlening vraagt om een vorm van onderzoek die incalculeert dat cliënten en professionals aan elkaar verhalen vertellen. Ervaringen zijn essentieel voor hulpverlening en sociale activering. De focus op ervaringen zou dan ook essentieel moeten zijn in onderzoek (Smeijsters, 2006). Door middel van 'practice based evidence' worden cliënten en hulpverleners als experts erkend. Door te kijken naar ervaringen op hun eigen gebied komen intuïtie en subjectiviteit terug in een debat over (de effectiviteit) van sociale activering (Van der Laan, 2003/04).

4.2. Onderzoeksmethode

Hoewel je volgens De Groot (1986) alleen door een diepte-interview er achter kan komen wat er echt in iemand omgaat zijn de respondenten aan de hand van semi-gestructureerde interviews bevraagd. Net als diepte-interviews maakt deze methode het mogelijk om belangrijke inzichten op het niveau van de individuele respondent te onderzoeken. Vanuit de inhoudelijke antwoorden van de respondenten kan een conclusie worden getrokken over de uitvoering van en ervaringen met sociale activering van de respondenten. Legard, Keegan en Ward (2003) geven een belangrijk voordeel van semi-gestructureerde interviews aan, namelijk de leraar-leerling-functie. Zo zullen er bepaalde thema's besproken worden, terwijl er ook ruimte is voor de respondenten om hun eigen verhaal te vertellen. Door de besproken thema's voor te leggen betrek je de respondent bij het onderzoek. Tijdens de interviews leert de interviewer over de behoeften van de participanten. Aan de hand van deze kennis is het mogelijk om de vragen met details aan te passen, waardoor meer structuur en flexibiliteit ontstaat (Legard et al., 2003). Daarnaast zullen de interviews het mogelijk maken om uitzonderingen te vinden en extreme gevallen (Creswell, 2009) in kaart te brengen. Dat zou van belang zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

Hoewel semi-gestructureerde interviews de methode is die het mogelijk maakt om antwoord te geven op de onderzoeksvraag is het van groot belang ook de tekortkomingen van deze methode te belichten. Een beperking van het gebruik van interviews is het onvermogen om de resultaten te generaliseren. Het is belangrijk dat de resultaten worden beschouwd in het kader van dit onderzoek waarin de resultaten gebaseerd zijn op een steekproef van twee respondentengroepen (Creswell,

2009). Bovendien zijn de resultaten bij kwalitatief onderzoek geïnterpreteerd door de onderzoeker zelf. Dit houdt in dat de resultaten inzichten geven die niet via een andere weg inzichtelijk kunnen worden gemaakt, maar dat betwijfeld kan worden of deze resultaten representatief zijn (Perry, Thurston & Green, 2004). Daarom is het van belang te reflecteren op de positie van de onderzoeker bij de interviews. Er vindt altijd interactie plaats tussen de onderzoeker en respondent. Het is dan ook van belang dat de opstelling van de onderzoeker naar de informanten zo neutraal mogelijk is. Aangezien volledige objectiviteit niet mogelijk is door de eerder genoemde interpretaties spreken Perry, Thurston en Green (2004) over 'involvement – detachment' in plaats van 'subjective-objective'. Zo is het van belang dat de onderzoeker een 'betrokken buitenstaander' is die zich bewust is van zijn/haar invloed (Perry, Thurston & Green, 2004)

4.3. Sensitizing concepts

Door het gemis aan eerder onderzoek naar sociale activering bij ongedocumenteerde immigranten is het binnen dit onderzoek niet mogelijk om te operationaliseren naar een vaststaande definitie van sociale activering bij deze specifieke doelgroep. Wel is er uitleg gegeven binnen het theoretisch kader over het algemene proces en de bijbehorende aspecten van sociale activering bij sociaal uitgesloten groepen. De thema's verkregen uit het theoretisch kader worden dan ook gezien als 'sensitizing concepts'. Sensitizing concepts worden gezien als een referentiekader waaraan specifieke gevallen gemeten kunnen worden (Blumer, 1954). Blumer (1954) gebruikt voor het eerst 'sensitizing concepts' als begrippen die een rode lijn vormen voor onderzoek binnen de sociale wetenschap (van den Hoonaard, 1997). Deze begrippen geven een algemeen inzicht in het uitgangspunt van de onderzoeker en laten zien op welke manier de data geanalyseerd moeten worden. Zo geven zij richting binnen het onderzoek en zal dit leiden tot uitkomsten die geldig zijn voor deze doelgroep. Sensitizing concepts worden vaak gebruikt bij onderzoek in specifieke settings waarin de begrippen een beginpunt zijn voor de analyse (Bowen, 2006). 'Sensitizing concepts' zijn nog niet vaststaande begrippen die vast kunnen worden gesteld afhankelijk van de setting. Na analyse is het mogelijk om de concepten definitief te maken waardoor ze hun eigen werkelijke inhoudelijke definiëring krijgen (van den Hoonaard, 1997). Zo hebben de definitieve concepten eigen kenmerken die erkend worden door de wetenschapper en die te vergelijken zijn met andere settings (van den Hoonaard, 1997).

Op basis van het theoretisch kader staan drie thema's centraal binnen de interviewschema's, namelijk het bureaucratisch veld van illegaliteit, juridische uitsluiting en sociale activering. Deze geven de sturing en uitvoering van de uitvoerders en de ervaringen van de participanten van sociale activering weer. Deze thema's komen terug in de vier deelvragen. Onder het thema 'ervaring van hulporganisaties' met het bureaucratisch veld werd gevraagd naar de omgang met de gemeente en

de overheid en de beperkingen die organisaties ervaren door het juridisch kader. Onder het thema 'ervaringen met het vormgeven van sociale activering door hulporganisaties' kwamen het motief, de visie, het doel, de uitkomst het activeringsaanbod en de gebruikte strategie van sociale activering aan bod. Bij het derde thema 'Ervaringen met de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden' werd gevraagd naar de obstakels waar ongedocumenteerden tegenaan liepen. Bij het vierde thema 'ervaring van ongedocumenteerden met sociale activering' is gevraagd naar de volgende onderwerpen: de ervaring met de uitvoering, de ervaring met de sturing en de eigen positie binnen het proces gezien de juridische uitsluiting. De gehanteerde interviewschema's met topics zijn te vinden in de bijlagen 8.2. en 8.3.

4.4. Respondenten

Er zijn in totaal 20 interviews afgenomen. Hiervan hebben 7 interviews plaats gevonden met de medewerkers bij de hulporganisaties. De overige interviews werden afgenomen bij ongedocumenteerde immigranten. Door de slechte Nederlandse of Engelse taalbeheersing van sommige ongedocumenteerden is er voor gekozen meer participanten voor deze respondentengroep te interviewen. Daarnaast hebben sommige hulporganisaties een breder activeringsaanbod. Door meer ongedocumenteerden te interviewen die verschillende aan activiteiten hebben meegedaan zal het antwoord op deelvraag vier, de ervaringen van ongedocumenteerden met sociale activering, intern valide zijn.

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van *purposive sampling* bij de respondentengroep 'hulporganisaties'. De medewerkers van de hulporganisaties zijn doelgericht gezocht via het netwerk van Stichting LOS (Landelijk Ongedocumenteerden Steunpunt). Stichting LOS is een kenniscentrum voor mensen en organisaties die hulp bieden aan ongedocumenteerde immigranten (<http://www.stichtinglos.nl>). Via de nauwe contacten die Stichting LOS heeft met de hulporganisaties is er een selectie gemaakt van organisaties om deel te nemen aan dit onderzoek. Naast *purposive sampling* is er gebruik gemaakt van *snowball sampling* en *purposive sampling* bij de respondentengroep 'ongedocumenteerden'. Via de hulporganisaties is contact gemaakt met de ongedocumenteerden die deelnamen aan de sociaal activeringsprogramma's. Er is dus beroep gedaan op het eigen netwerk van de hulporganisaties. Daarbij hebben de organisaties de respondenten doelgericht gekozen. De reden hiervoor loopt uiteen van psychische gezondheid tot aan het beheersen van de Nederlandse of Engelse taal. Informatie over de respondenten en algemene informatie over de deelnemende organisaties is te vinden in bijlagen 8.4. en 8.5. Bij sommige respondenten ontbreken demografische kenmerken. In dit geval wilden de respondenten vanwege persoonlijke redenen deze informatie niet geven.

4.5. Data –analyse

De lengte van de interviews hing nauw samen met respondentengroep. De interviews met de hulporganisaties duurden gemiddeld een uur waarin zowel het handelende binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit als de sturing en de uitvoering van sociale activering aan bod kwamen. Wanneer de organisatie een groot activeringsaanbod had duurden de interviews gemiddeld langer. De interviews met de ongedocumenteerden over hun ervaring met de sociale activering gezien hun juridisch uitgesloten positie duurden gemiddeld een half uur. Na goedkeuring van de respondenten zijn 16 interviews opgenomen om later volledig te transcriberen. Doordat sommige ongedocumenteerden persoonlijke problemen hebben en in een moeilijke situatie leven hebben vier respondenten aangegeven dat het interview niet opgenomen mocht worden. Bij deze interviews zijn nauwkeurig aantekeningen gemaakt waarin getracht is de originele verwoording in stand te houden. De interviews met de hulporganisaties en de ongedocumenteerden zijn afgenomen op het kantoor van de hulporganisaties of in een openbare ruimte.

Bij dit onderzoek is getracht de inductieve wijze van analyse te combineren met een deductieve wijze. Aangezien de ervaringen met sociale activering binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit, en met de invloed van de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden niet op voorhand bekend zijn, is het niet geheel duidelijk hoe dit elkaar beïnvloedt en lijkt een inductieve methode het meest geschikt te zijn. Echter was het wel mogelijk door het gebruik van sensitizing concepts om een codeboom op te stellen. De codeboom kan gezien worden als analysekader en is te vinden in de bijlage 8.6. Deze codeboom maakte het mogelijk de relevante stukken axiaal te coderen. Axiaal coderen is een procedure binnen de analyse die codes definitief maakt. Door de codes te splitsen, samen te voegen en/of nieuwe codes toe te voegen worden sensitizing concepts definitief gemaakt (Hak, 2007).

Om het coderen systematisch aan te pakken is gebruik gemaakt van een 'Computer Assisted/Aided Qualitative Data Analysis Software' (CAQDAS), namelijk QSR NVivo 10. Met behulp van de computersoftware is gekeken naar herhalingen, overeenkomsten, vergelijkingen en signaalwoorden in de antwoorden gegeven door de respondenten (Brymann, 2008). Hoewel dit onderzoek niet zozeer een bestaande theorie 'toetst' maakt het analysekader het mogelijk om het proces te bekijken in een andere context. Door deductie en inductie te combineren is het mogelijk om met een open en onbevooroordeelde blik te kijken naar het proces van activering. Zo worden overeenkomsten en verschillen in praktijk af gezet tegenover een gestructureerde analyse van het proces van sociale activering. Doordat er relevante literatuur aan het analysekader ten grondslag ligt is het mogelijk om op empirische wijze de theorieën te bevestigen (van Lanen, 2010).

4.6. Ethische verantwoording

Bij onderzoek naar beleving en ervaringen is het van belang dat de onderzoeker zich inleeft in de respondenten. Bij 'practice based evidence' zijn 'betekenisvolle relaties' tussen de hulpverlener en de cliënt van groot belang. Dit veronderstelt dat de onderzoeker zich ook moet kunnen verplaatsen in de beleving van hulpverlener en cliënt. (Smeijsters, 2006)

In dit onderzoek is duidelijk aangegeven aan de respondenten dat ze geen schade oplopen. Om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen zal de data ge en persoonlijke gegevens tonen, zoals de persoonlijke informatie die aan bod is gekomen wat betreft de ongedocumenteerde status. Daarnaast zijn de respondenten goed ingelicht over het onderwerp van het onderzoek en hebben zij ingestemd om mee te werken. De respondenten waren dus goed geïnformeerd (*informed consent*) (Brymann, 2008).

Binnen het interview waren respondenten vrij om te antwoorden wat zij wilden. Wanneer een onderwerp gevoelig of te persoonlijk was werd de vraag breder getrokken naar een algemene vraagstelling. Zo konden de respondenten een algemeen verhaal vertellen waarin ze zelf konden bepalen wat ze wilden vertellen over hun persoonlijke ervaringen. Door de juiste verbale en nonverbale communicatie is er getracht op de juiste emotionele momenten afstand te nemen. Dit leidde, zo gaven de respondenten aan, tot vertrouwen en eerlijkheid. De onderwerpen, die het dagelijks leven van de respondenten weergeven, zorgden ervoor dat het interview snel een vriendelijke conversatie zou kunnen worden. Er is geprobeerd er voor te zorgen dat dit niet gebeurde. Zo werd meteen het interview afgenomen, zodat er naderhand nog nagepraat kon worden. Bij dit napraten werd besproken hoe de respondenten het interview hadden ervaren en welke persoonlijke dingen ze nog kwijt wilden. Ter waardering is er aan alle hulporganisaties toegezegd om het onderzoek te sturen. De respondenten zijn bedankt voor hun openheid, eerlijkheid en vertrouwen.

5. Resultaten

5.1. Ervaring van hulporganisaties met het bureaucratisch veld van illegaliteit

Zoals aangegeven in het theoretisch kader hebben hulporganisaties een belangrijke rol binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit wanneer het gaat om het vaststellen van ‘de spelregels’ binnen dit veld. Zo is een aspect van het vastgestelde beleid het wel of niet opvang bieden. Een ander aspect, dat door de hulporganisaties wordt bevestigd in de interviews is het wel of niet bieden van activiteiten. Alle hulporganisaties gaven aan zich bewust te zijn van het bureaucratisch veld waarin zij werken, zoals de verhoudingen met het Rijk en de gemeente en de invloed van de uitsluitende wetten die gelden binnen het veld.

Ik denk... dat we het meest beperkt worden omdat we organisaties heel moeilijk kunnen vragen toegankelijk te zijn voor onze doelgroep. Zoals bijvoorbeeld de voedselbank. Dat heeft dan niet zoveel te maken met dagbesteding, maar een reguliere instelling waarvan wij denken dat onze doelgroep daar heel veel baat bij heeft en dat heel erg nodig heeft. Maar ja, die zeggen gewoon, we kunnen de doelgroep eigenlijk niet toelaten. Want ze zijn ongedocumenteerd en ze horen hier niet te zijn, even plat gezegd. En dat geldt ook voor heel veel dagbestedingactiviteiten. En dat is denk ik het grootste probleem. (Respondent 3)

Bijna alle hulporganisaties geven aan dat het juridisch kader tot veel obstakels leidt bij de hulpverlening aan de ongedocumenteerden. Zo komt in het citaat naar voren dat het bijvoorbeeld fijn zou zijn als de ongedocumenteerden gebruik kunnen maken van diensten zoals de voedselbank. Daarnaast wordt er te kennen gegeven dat het moeilijk is om contacten te leggen met andere organisaties die willen helpen met het bieden van opvang en hulp. De respondenten geven aan eerlijk te willen zijn naar andere partijen, maar dit houdt in dat er in sommige gevallen (zoals het bieden van vrijwilligerswerk) kans is op een boete is voor die partijen. Dit schrikt vaak af waardoor de mogelijkheden voor hulporganisaties kleiner worden. De beperkingen van het juridisch kader worden dus op meerdere manieren bevestigd door de organisaties.

Hoewel alle hulporganisaties weten welke wetten er gelden en wat wel en niet mogelijk is geeft één respondent aan niet bewust te handelen naar deze beperkingen die het juridisch kader schept. Doordat de organisatie niet alleen hulp biedt aan ongedocumenteerde immigranten, maar aan alle dak – en thuislozen, is hun handelen minder gericht op het werken in een context waarin extreme

juridische uitsluiting bestaat. De andere zes respondenten spelen bewust in op de juridische obstakels en doen dit allemaal op hun eigen manier.

Allereerst zijn er vier organisaties die weinig risico nemen en de invloed van het juridisch kader accepteren en navolgen. Zij zien de obstakels en laten zich hier in tegenhouden. Zij houden zich aan de wetten. Één organisatie helpt alleen ongedocumenteerden die nog kans hebben op verblijfsvergunningen. Andere organisaties selecteren niet aan de voordeur, maar blijven meegaand met het Rijk en de lokale overheid. Dit houdt tevens in dat zij een klein aandeel hebben in het bepalen van het beleid, de spelregels.

Er is één opvallende organisatie die op een eigen manier handelt binnen het bureaucratisch veld. Deze organisatie is, in tegenstelling tot andere organisaties, minder gericht op opvang en maatschappelijke en juridische hulp, maar deze organisatie is activistisch van aard. Dit houdt in dat zij handelt vanuit protest. Zo werkt de organisatie binnen het juridisch kader, maar is wel ontzettend zichtbaar. Dit houdt tevens in dat zij contact met andere organisaties goed uitdenken en bepaalde andere actoren binnen het veld, zoals de gemeente, niet opzoeken.

Daarnaast zijn er twee organisaties die meer risico nemen en meer zoeken naar grenzen van de wet om de mogelijkheden van activering te vergroten. De wetten worden erkend, maar er wordt gekeken naar een andere manier om toch te kunnen helpen. Er zou kunnen worden gesteld dat ze proberen de 'spelregels' te ontduiken. Deze twee organisaties richten zich op ongedocumenteerden waarbij het toekomstperspectief laag is. Zo richt de ene organisatie zich specifiek op ongedocumenteerden zonder kansrijk juridisch perspectief en de andere organisatie helpt alleen vrouwen. Ongedocumenteerden zonder kansrijk juridisch perspectief houdt in dat zij geen kans meer maken op een verblijfsvergunning maar nog wel in Nederland blijven. Deze groep wordt, samen met vrouwen, vaak als zeer kwetsbaar beschouwd.

Het risico dat deze organisaties lopen wordt niet alleen genomen. Het belang van andere organisaties, particulieren en fondsen wordt hierbij benadrukt. Ook goed contact met de gemeente wordt als prettig ervaren. Opvallend is dat deze organisaties vaak hun mogelijkheden vergroten door ongedocumenteerden verder te helpen zonder dit hard te roepen naar de gemeenten.

Wanneer gekeken wordt naar de verschillen in het handelen binnen het bureaucratisch veld door de hulporganisaties is het mogelijk de hulporganisaties in drieën te verdelen op basis van het

accepteren van de wetten, de omgang met het Rijk en de lokale overheid, en de mate van het bepalen van het beleid, de spelregels. Allereerst is er de organisatie die niet goed op de hoogte is van het risico's die zij loopt doordat de doelgroep groter is dan alleen ongedocumenteerden. Ten tweede zijn er de organisaties die geen risico willen lopen en zich houden aan de huidige 'spelregels' binnen het veld. Tenslotte zijn er de organisaties die meer risico nemen en de 'spelregels' proberen te ontduiken voor betere mogelijkheden.

5.2. Activeringsaanbod in beeld

Het verschil in handelen tussen de organisaties binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit beïnvloedt het proces van sociale activering. Dit bevestigt de verwachtingen die geschapen zijn in het theoretisch kader. Hoewel het motief en de visie van sociale activering veel overeenkomsten kent tussen de organisaties zijn er toch kleine verschillen te vinden in de mate van risico die de organisaties nemen. Daarnaast is het doel dat organisaties stellen, de uitvoering en de gehanteerde strategie om dit doel te bereiken afhankelijk van het type activeringswerk van de organisaties.

5.2.1. Motief van sociale activering

Wanneer er gevraagd wordt waarom organisatie het belangrijk achten om deze groep sociaal te activeren komen bij alle soorten organisaties voornamelijk argumenten vanuit humanitaire achtergrond naar voren. Zo gaven respondenten aan dat ze het belangrijk vinden dat de ongedocumenteerden 'mens mogen zijn'. Organisaties willen via de activiteiten zorgen dat de ongedocumenteerden niet stil zitten. Zoals aangegeven in het theoretisch kader kunnen religieuze en politieke opvattingen een rol spelen. Zo handelt een van de organisaties vanuit kerkelijke overtuigingen. Daarnaast handelt de activistische organisaties vanuit politieke opvattingen.

De organisatie die niet op de hoogte is van de risico's en de organisaties die geen risico willen lopen geven allen aan activiteiten aan te bieden binnen het wettelijk kader, zoals Nederlandse taalles of sportactiviteiten. Via eenvoudige toegankelijke activiteiten wordt er op een legale wijze voor gezorgd dat de ongedocumenteerden een structuur krijgen in hun leven.

De twee organisaties die meer risico nemen geven duidelijk aan dat het beleid dat zorgt voor juridische uitsluiting niet genoeg recht doet aan de ongedocumenteerden en dat ze dit met de activiteiten graag willen vermijden. Zij voeren arbeidsintensieve risicovolle activiteiten uit die vaak stilzwijgend uitgevoerd worden. Hierbij kan gedacht worden aan het zoeken van vrijwilligerswerk of een schoonmaakbaantje.

5.2.2. Visie op sociale activering

De organisatie die niet op de hoogte is van de risico's en de organisaties die geen risico willen lopen accepteren juridische beperkingen. Deze beperkingen zorgen er voor dat deze organisaties voornamelijk een emancipatorische visie hebben op sociale activering. Organisaties richten zich op ontplooiing en ontwikkeling. Doordat ongedocumenteerden juridisch uitgesloten zijn is grotere sociale betrokkenheid bij de samenleving al een grote stap. Organisaties geven aan dat de activiteiten ervoor zorgen dat de mensen weer een invulling en structuur krijgen in hun leven. Ze zijn als het ware gericht op zingeving.

De overige twee organisaties richten zich, naast ontplooiing en zingeving, ook op zelfstandigheid. Er is dus ook sprake van een disciplinaire visie van sociale activering waarbij het weerhouden van afhankelijkheid van de organisaties als belangrijk wordt gezien. De organisaties die aangeven zelfstandigheid te willen bevorderen geven verschillende invulling hieraan.

5.2.3. Doel van sociale activering

Alle zeven organisaties richten zich in eerste instantie op het bevorderen van maatschappelijke participatie. Het mogelijk maken van het bouwen van een sociaal netwerk door middel van de activiteiten wordt als een belangrijk doel gezien door vele organisaties.

De prioriteit die gegeven wordt aan het bevorderen van economische participatie hangt nauw samen met de eerder genoemde verdeling gezien de omgang met de beperkingen vanuit het juridisch kader. Zo bleken de twee organisaties die meer risico nemen en meer zoeken naar mazen in de wet om de mogelijkheden van activering te vergroten meer focus te leggen bij economische zelfstandigheid. Onder economische participatie wordt deelname aan de arbeidsmarkt verstaan. Het hebben van een inkomen staat hier centraal en om die reden wordt de informele arbeidsmarkt ook meegenomen waarbij economische participatie in brede zin wordt opgevat. Ondanks de verschillen tussen de overige vijf organisatie wat betreft hun handelen binnen het bureaucratisch veld is hun activeringsaanbod voornamelijk gericht op maatschappelijke participatie.

Wanneer gekeken wordt naar patronen in de uitvoering van sociale activering kan gesteld worden dat het verschil in prioriteit aan economische participatie leidt tot grofweg twee verschillende typen activeringsprojecten, namelijk dagbesteding en trajecten gericht op arbeidsintegratie. De dagbesteding heeft hierbij een groepsgerichte strategie waar bij de trajecten gericht op

arbeidsintegratie een individuele aanpak hebben. Een gedetailleerd overzicht van het activeringsaanbod is te vinden in bijlage 8.5 in 'Respondentenlijst en algemene kenmerken hulporganisaties'.

5.2.4. Uitvoering met gehanteerde strategie van sociale activering

Type 1: Dagbesteding – groepsaanpak gericht op zinvolle dagbesteding

Bij de organisatie die niet bewust is van het risico dat zij loopt én de vier organisaties die deze wetten accepteren is dagbesteding het voornaamste activeringsaanbod. Hier kan gedacht worden aan sporten, het onderhouden van een moestuin, Nederlandse taallessen, scholing of een women-empowerment groep. Het impliceert een vast aanbod van activiteiten die vaak vallen onder de voorzieningen van de maatschappelijke opvang. Dit alles organiseren hulporganisaties zelf. De deelnemers zijn cliënten of mensen die opvang krijgen. De hulporganisaties geven aan dat mee doen aan de projecten geen verplichting is. Dit houdt tevens in dat het aantal deelnemers niet vast staat en er veel wisseling in zit.

Bij de vier organisaties die de wetten accepteren en binnen deze beperkingen handelen is er meer structuur te vinden in de activiteiten dan bij de organisatie die niet in speelt op de obstakels door het juridisch kader. Hoewel ook hier de activiteiten niet verplicht zijn hebben deze organisaties wekelijks terugkerende activiteiten, zoals werken in een moestuin en naailes. Hier zijn vaak dezelfde mensen aanwezig. Ook zijn sommige activiteiten interessanter voor mannen dan voor vrouwen en vice versa. De grootte van de groep verschilt per activiteit, maar vaak zijn er tussen de vijf en vijftien deelnemers per activiteit.

Arbeidsgerichte dagbesteding wordt vaak gekoppeld aan het ontvangen van leefgeld.

Arbeidsgerichte dagbesteding zijn vaststaande activiteiten waar ongedocumenteerden aan het werk gezet worden. Hierbij kan gedacht worden aan een moestuin onderhouden. Leefgeld bieden organisaties aan hun cliënten en/of bewoners in hun opvang. Met dit leefgeld kunnen de ongedocumenteerden rond komen. Doordat de activiteiten vrijwillig zijn leidt dit tot het gevolg dat het leefgeld stopt wanneer je niet meer deelneemt. De ongedocumenteerden worden als groep benaderd waardoor er weinig ruimte is voor het ontwikkelen van eigen talenten en dromen. Vaak wordt bij de organisaties die dit activeringstype hanteren het structureel bevorderen van economische participatie als een lange termijn streven gezien en is het een droom voor de verre toekomst. Zoeken naar vrijwilligerswerk en/of informeel betaald werk komt hier wel sporadisch voor, maar is hier een bijzaak.

Tenslotte is het van belang de opvallende activistische organisatie apart te benoemen. Zoals eerder aangegeven is deze organisatie een opvallende uitzondering, omdat zij handelt vanuit protest. De activistische organisatie heeft een vaststaande dagbesteding voor een groep en valt dus onder type een. Zo biedt deze organisatie scholing, creatieve lessen en het maken en verkopen van een kookboek waarbij de migranten zelfstandige ondernemers worden. Doordat deze organisatie vanuit protest werkt handelen zij op basis van vrijheid van meningsuiting. Dit houdt tevens in dat de vormgeving van vaststaande dagbesteding altijd gericht is op het protest. Zo zijn 'protest', 'migratie' en 'burgerschap' belangrijk thema's binnen de scholing die wordt aangeboden. Doordat de activistische organisatie werkt vanuit protest is het van belang als een groep sterk te staan. Zo steunt de organisatie een vaste groep ongedocumenteerde immigranten en is de wisseling van de deelnemers kleiner.

Type 2: Traject – Individuele strategie gericht op arbeidsintegratie

De twee organisaties die meer risico durven te nemen en meer zoeken naar mazen in de wet om de mogelijkheden van activering te vergroten bieden trajecten gericht op arbeidsintegratie. Binnen deze trajecten wordt er een hoge prioriteit gesteld aan het bevorderen van (economische) zelfstandigheid en onafhankelijkheid. Doorstroming naar betaald werk is dan ook een van de concrete doelen van de organisaties.

Bij deze organisaties lijkt het activeringsaanbod op het eerste oog op die van type 1. Echter werken deze twee organisaties met een duidelijk model. Naast de dagbestedingactiviteiten hebben zij een concreet beleid gericht op meer zelfstandigheid naarmate het traject vordert. Zo wordt er gekeken naar verschillende leefgebieden, waaronder zelfstandigheid, en worden hier concrete individuele plannen op gemaakt. Samen met andere organisaties, particulieren en/of fondsen worden deze concrete plannen uitgevoerd en verwezenlijkt. Er wordt dus gekeken naar de mogelijkheden om 'spelregels' binnen het veld te omzeilen door nieuwe actoren bij het veld te betrekken. Via deze weg wordt er gezocht naar de mazen in de wet en worden de mogelijkheden vergroot. Hier treedt vrijwilligerswerk en/of informeel betaald werk niet sporadisch op, maar wordt er concreet naar gezocht.

Het gebruik van een concreet beleidsplan gericht op (economische) zelfstandigheid impliceert een individuele aanpak. Zo wordt er gekeken naar eigen talenten en worden er concrete vervolgstappen gezet. Dit is tevens mogelijk doordat de deelnemers bewoners zijn van de eigen opvang. Er zit dus

geen wisseling in de deelnemers en de individuele trajecten zijn onderdeel van de opvang. Sancties en selectie zijn hierbij aan de orde. Zo wordt er enige motivatie van de ongedocumenteerden verwacht en zitten er vaak consequenties aan vast. Zo wordt bijvoorbeeld geen opvang meer geboden en/of loopt het leefgeld af. Er is hier dus sprake van bepaalde drang om de doelgroep over te halen om gestructureerd (vrijwilligers)werk te doen.

Tenslotte is het van belang nog een organisatie apart te behandelen. Deze organisatie biedt zowel dagbesteding als een individueel traject. In dit onderzoek is deze organisatie mee gerekend bij type een: de dagbesteding. Deze organisatie biedt alleen dagbesteding en groepscoaching aan ongedocumenteerden die een juridisch kansrijk perspectief hebben. Dit houdt in dat al hun cliënten nog perspectief hebben op een verblijfsvergunning. Echter hebben zij ondervonden dat de ongedocumenteerden die geen cliënt kunnen worden wel geholpen moeten worden. Daarom zijn zij begonnen met een individuele coaching die gericht is op een ander realistisch toekomstperspectief. Door geen concrete stappen te zetten vanuit deze individuele coaching zorgt de organisatie er voor geen risico te lopen.

Verschillend activeringsaanbod impliceert ook verschillende strategieën voor het benaderen van de ongedocumenteerden. Uit het theoretisch kader komt naar voren dat sociale activering bij andere uitgesloten groepen voornamelijk individueel gericht is. Uit de interviews komt echter naar voren dat dit bij deze doelgroep anders is.

5.2.5. Uitkomsten van sociale activering

De behaalde uitkomsten van sociale activering hangen af van de uitvoering om het uiteindelijke doel te behalen. Alle organisaties geven aan dat hun doel bereikt is en dat hun activiteiten maatschappelijke participatie hebben bevorderd. Opvallend is dat een aantal respondenten hebben aangegeven dat sociale activering niet als een oplossing wordt gezien voor het probleem van juridische uitsluiting van ongedocumenteerden. Zo geven meerdere organisaties aan dat de sociale activering tijdelijk is om zo voor nu een goed leven te leveren. Er is dus sprake van ondersteunend handelen waarbij er persoonlijke groei wordt gestimuleerd voor een sterkere positie.

De twee organisaties die economische participatie als hoofddoel hebben geven aan dat dit soms lastig is doordat het zeer arbeidsintensief is. Het lijkt echter wel te werken. Zo hebben vele ongedocumenteerden een schoonmaakbaan of een ander baantje, zoals hovenier. Mede door het

gebruik van controlerend handelen, naast ondersteunend handelen, lijkt sociale activering beter te werken.

Opvallend is dat meerdere organisaties, onafhankelijk van het handelen binnen het bureaucratisch veld, aangegeven dat het belangrijk is om de ongedocumenteerden bewust te maken van hun situatie en kijken wat realistische mogelijkheden zijn om actief deel te kunnen nemen aan de samenleving. Er wordt dus getracht om de participanten te betrekken bij de keuzen die zij maken in hun leven.

Samenvattend kan gesteld worden dat de vormgeving van sociale activering erg gevarieerd is. Dit is voornamelijk afhankelijk van de risico's die een organisatie wil nemen en de daaruit volgende keuze om wel of niet naar economische participatie te werken. Naast dagbesteding in groepen zijn er twee organisaties die zich richten op economische participatie en dit stimuleren door te kijken naar individuele behoeften en hier echt concrete stappen op ondernemen. Zo wordt er vaak naast dagbesteding gezocht naar werk. Dit wordt als een belangrijk onderdeel gezien van de opvang. Het biedt een nieuw toekomstperspectief.

5.3. Ervaringen van ongedocumenteerden met juridische uitsluiting

Vanuit het theoretisch kader komt naar voren dat ongedocumenteerden een juridisch uitgesloten groep vormen. In de interviews met de organisaties wordt deze juridische uitsluiting bevestigd. Het juridisch kader zorgt voor obstakels bij de vormgeving van sociale activering door de hulporganisaties. In hoeverre ervaren ongedocumenteerden deze juridische uitsluiting?

Alle ongedocumenteerde immigranten bevestigen hun juridisch uitgesloten positie. Opvallend is dat hierdoor de motivatie van ongedocumenteerde immigranten om 'gewoon mee te kunnen doen in de samenleving' groot is. Doordat de kern van uitsluiting voornamelijk ligt bij juridische beperkingen gecreëerd door het overheidsbeleid zijn de ongedocumenteerde bereid een actieve houding aan te nemen. Zo is er vaak sprake van 'niet mogen in plaats van 'niet willen'. Ondanks dat de motivatie hoog is geven sommige ongedocumenteerden aan dat het soms moeilijk is om de activiteiten te volgen. Sommige geven aan psychische of lichamelijke klachten te hebben en de angst om voor controle is ook zeker aanwezig. Deze zaken maken het soms moeilijk voor de ongedocumenteerden om deel te nemen.

De juridisch uitgesloten positie van ongedocumenteerden wordt dus niet alleen bevestigd door de hulporganisaties, maar ook door de ongedocumenteerden zelf. Doordat de kern van uitsluiting bij juridische uitsluiting ligt is de motivatie, ondanks de andere problemen, hoog.

5.4. Ervaringen van de deelnemers met het activeringsaanbod

Uit de interviews blijkt dat de geïnterviewde ongedocumenteerden allen de deelgenomen activiteiten als behulpzaam ervaren. Er was echter ook verschil in ervaringen te vinden tussen de twee typen activeringswerk.

Type 1: Dagbesteding – groepsaanpak gericht op zinvolle dagbesteding

De ongedocumenteerden die mee deden aan de dagbesteding gaven allen aan meer structuur en zingeving te hebben gekregen in hun leven. Zoals hierboven genoemd gaven meerdere respondenten aan verschillende persoonlijke problemen te hebben en allen gaven ze aan dat de activiteiten hadden geholpen. Er wordt vaak gezegd dat de activiteiten zorgen voor een fijne afleiding. Meerdere respondenten gaven aan dat ze zich 'weer mens voelen'.

Opvallend is dat de respondenten die deelnamen aan groepsactiviteiten het allemaal belangrijk vonden om activiteiten in groepen te doen. Zo gaven de deelnemers aan dat het fijn is om te zien dat je niet alleen staat. Door herkenning te vinden bij elkaar is het mogelijk om elkaar te steunen en te inspireren. Echter gaven sommige respondenten aan dat het volgen van groepsactiviteiten niet altijd genoeg is. Het is fijn dat er nu afleiding is, maar het is ook van belang om je eigen talenten te kunnen benutten en dromen waar te kunnen maken. Dit is echter niet altijd mogelijk in een vaststaand activeringsaanbod. Binnen dit aanbod is weinig ook voor de toekomst en de respondenten voelden zich dan ook vaak economisch minder zelfstandig. Vooral de jongere participanten zien nog een andere toekomst voor zich:

Ik zou gewoon heel graag willen studeren. Ik denk in de richting van management. Want ik heb anderhalf jaar gestudeerd in Armenië en dat was een proefversie van management, maar toen zijn er dingen gebeurd waardoor we moesten vluchten. Ik vind dat heel erg jammer en hier zou ik graag daar mee door gaan. Maar als management niet lukt, zou ik graag door gaan met fotografie. (Respondent 8)

De dromen zijn vaak groter dan wat nu mogelijk is gezien obstakels van het juridisch kader die de 'spelregels' binnen het veld bepalen. De motivatie die deze respondenten geven om mee te doen is het hebben van structuur, de afleiding, het inkomen en 'iets terug kunnen doen voor de organisatie'.

Type 2: Traject – Individuele strategie gericht op arbeidsintegratie

Ja, ik vind gewoon echt heel mooi dat zij gericht zijn op de mens. Want iedereen heeft talenten en die moet je inzetten. Maar je hebt goeie mensen achter je nodig die je gewoon een beetje een schop onder je kont geven en kijken wat er wel mogelijk is in plaats van kijken: je kunt niks. Maar geloof juist in datgene wat je kunt en ga daar iets mee doen. En ik vind dat echt een hele mooie kans. En we zijn daar ook heel dankbaar voor (Respondent 15).

De respondenten die deelnamen aan de trajecten gericht op arbeidsintegratie waren erg tevreden. Zoals blijkt uit bovenstaand citaat voelden de respondenten zich erg geholpen doordat er gekeken werd naar hun dromen en mogelijkheden. Doordat er een duidelijk verloop in zit, waar consequenties aan zitten, kunnen de ongedocumenteerden concrete plannen maken. Hierdoor wordt het perspectief inzichtelijk en worden ze bewust van wat realistisch en haalbaar is. De participanten die individuele hulp kregen bij het zoeken naar hun talenten en dromen kregen te maken met concrete hulpverleningstechnieken. Doordat er de concrete vervolgstappen vaak een groepsactiviteit veronderstelden vonden zij alsnog de herkenning die de ongedocumenteerden bij de groepsactiviteiten voelden.

Alle respondenten die een traject volgden hadden werk. Dit kon zowel vrijwilligerswerk als een baantje in de catering of de huishouding zijn. Doordat werk buiten de voorzieningen van de organisatie werden gezocht werden de ongedocumenteerde immigranten meer betrokken bij de samenleving. Het is onderdeel van het traject naar zelfstandigheid. Hierdoor is de doorstroom naar zelfstandig overleven realistischer.

De deelnemers van de organisatie die beide typen activeringswerk uitvoert bevestigen bovenstaande. Hoewel zij het prettig vonden in te zien wat wel en niet realistisch was misten zij de uiteindelijke vervolgstap naar werk en/of groepsactiviteiten.

6. Conclusie

In dit afsluitende hoofdstuk zal met behulp van de resultaten antwoord gegeven worden op de deelvragen en de hoofdvraag. Daarnaast zal er in de discussie gereflecteerd worden op dit onderzoek en aanbevelingen gegeven worden voor vervolgonderzoek en voor in de praktijk.

6.1. Conclusie en discussie

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden is het van belang eerst de deelvragen te beantwoorden. Vervolgens zal de hoofdvraag aan bod komen. Binnen de conclusie zal een terugkoppeling worden gemaakt naar de behandelde literatuur in het theoretisch kader.

Op wat voor manier opereren hulporganisatie binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit?

De hulporganisaties handelen verschillend binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit zoals dat opgezet is door Bouter (2013). Zes van de zeven hulporganisaties bevestigen dat er obstakels bestaan vanuit het juridisch kader om goede hulp te bieden. Hulporganisaties gaan verschillend om met de obstakels van het juridisch kader en de omgang met de andere actoren. Zo zijn de organisaties grofweg in drie groepen te verdelen waarbij zij in meerdere of mindere mate risico's nemen binnen de hulpverlening. Er kan gesteld worden dat organisaties een andere positie innemen binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit waardoor de verhoudingen met het Rijk en de gemeente anders zijn (cf: Bouter). Het overgrote deel van de organisaties werkt binnen het juridisch kader en neemt geen risico. Echter zijn er twee organisaties die meer risico nemen. Opvallend is dat deze organisaties ongedocumenteerden helpen die geen kansrijk toekomstperspectief hebben. Sociale activering lijkt een nieuw perspectief te geven. Opmerkelijk is dat er naar voren kwam dat particulieren en fondsen een rol spelen in het vermijden van 'de spelregels' in het veld. Hierdoor kunnen de mogelijkheden vergroot worden.

Hoe geven hulporganisaties sociale activering bij ongedocumenteerde immigranten vorm?

Uit de resultaten blijkt dat organisaties vaak vanuit humanitaire motieven hulp bieden waarbij een organisatie handelt vanuit religieuze overtuigingen (cf: Rusinovic et al., 2002). Ook lag bij een organisatie politieke overtuigingen aan de basis van de motivatie om te activeren (Rusinovic et al., 2002). Daarnaast komt duidelijk naar voren dat de uitvoering van sociale activering niet zo eenvoudig is als bij andere uitgesloten groepen door de obstakels vanuit het juridisch kader. Zo zijn de organisaties die een hoge prioriteit geven aan economische participatie in de minderheid. De mate van risico die een organisatie wil nemen bepaalt of de organisatie een groepsaanpak hanteert die gericht is op zinvolle dagbesteding of een individuele strategie gebruikt die gericht is op

arbeidsintegratie. Zo kan de eerdere verdeling in drie groepen opnieuw gesplitst worden aan de hand van typen activeringswerk. Hiermee wordt de typologie van Davelaar, Nederland, Wentink en ter Woerds (2005) deels bevestigd en komt sociale activeringswerk van ongedocumenteerden deels overeen met activering van andere groepen.

In hoeverre ervaren ongedocumenteerden juridische uitsluiting in de samenleving?

Ongedocumenteerde immigranten bevestigen allen hun toestand van juridische uitsluiting. Het zorgt er voor dat zij zich buiten de samenleving geplaatst voelen (cf: van der Leun, 2004; Heijnis, 2013; Minderhoud, 2004). Zoals van den Muijsenbergh & Schoevers (2009) al aangaven kampen sommige ongedocumenteerde immigranten met psychische en sociale problemen. Ondanks deze problemen zijn de ongedocumenteerde immigranten gemotiveerd.

Hoe ervaren ongedocumenteerden de sociale activeringsprogramma's van de hulporganisaties?

De ervaringen van ongedocumenteerden verschilden per type activeringswerk. Over het algemeen kregen zij meer structuur in hun leven en gaven zij aan het prettig te vinden om niet stil te zitten. De respondenten hebben nu een vast patroon in hun leven doordat zij mee doen aan de activiteiten. Het doel van de organisatie om een duidelijke invulling te geven aan het leven is gelukt. De respondenten geven aan dat zij zich weer mens voelen en zich nu, ondanks de lastige situaties waarin zij verkeren, kunnen richten op het positieve in het leven. Daarnaast geven meerdere respondenten aan te weten wat realistisch is voor hen en zijn zij zich meer bewust geworden van hun situatie. Echter missen sommige ongedocumenteerde immigranten die alleen groepsactiviteiten volgen de mogelijkheid om individuele dromen waar te maken.

Het doel van dit onderzoek was om inzicht te bieden in de ervaringen van hulporganisaties en ongedocumenteerden met sociale activering. De centrale vraagstelling binnen dit onderzoek luidt dan ook: *Wat zijn de ervaringen van hulporganisaties en ongedocumenteerden met sociale activering gezien de juridische uitsluiting van ongedocumenteerden en het bureaucratisch veld waarin de hulporganisaties handelen?*

Uit de resultaten blijkt dat hulporganisaties binnen een bureaucratisch veld van illegaliteit handelen waardoor zij in mindere of meerdere mate risico's durven te nemen gezien de wetgeving. Het overgrote deel van de hulporganisaties biedt daarom, vanuit emancipatorisch oogpunt, dagbesteding gericht op meer structuur en zingeving in het leven. Hierbij is weinig ruimte voor individueel maatwerk. Echter blijkt dat individueel maatwerk tot betere resultaten leidt en nieuwe perspectieven biedt voor ongedocumenteerden. De ervaringen van ongedocumenteerden

bevestigen de behoefte om je eigen talenten te ontwikkelen en je dromen waar te maken. Doordat ongedocumenteerden juridisch uitgesloten zijn, en niet sociaal uitgesloten, zijn ze zeer gemotiveerd. Concluderend kan gesteld worden dat de zowel hulporganisaties als ongedocumenteerden zich zeer beperkt voelen in hun mogelijkheden tot activering. De obstakels vanuit het juridisch kader zijn daar de hoofdoorzaak van.

6.2. Reflectie

De resultaten van dit onderzoek zijn redelijk betrouwbaar. De respondenten gaven vaak hetzelfde antwoord waardoor de metingen van dit onderzoek vrij consistent waren. Daarnaast is dit onderzoek nauwkeurig vastgelegd waardoor het in de toekomst herhaald kan worden. Wat betreft de validiteit van dit onderzoek zijn er een aantal kritiekpunten te vinden. Zo is de externe validiteit erg laag. De resultaten zijn alleen toepasbaar op de doelgroepen van dit onderzoek, namelijk hulporganisaties en ongedocumenteerde immigranten. Door de uitzonderlijke juridische positie van ongedocumenteerden is het niet mogelijk deze resultaten te vertalen naar andere sociaal uitgesloten groepen. Daarnaast zijn alleen ongedocumenteerden geïnterviewd die enige zelfreflectie hebben en waarbij het mogelijk was om hun perspectief als cliënt te delen. Ook komt er in het theoretisch kader naar voren dat dit onderzoek zich richt op uitgeprocedeerde asielzoekers, omdat zij gebruik maken van de steun van de hulporganisaties (cf: Bouter, 2013). Dit alles houdt in dat de resultaten niet de visies van alle ongedocumenteerden vertegenwoordigen.

Voor een vervolgonderzoek, waarin er gekeken wordt naar sociale activering van ongedocumenteerden, is het van belang deze groep erin te betrekken. Hiervoor is een longitudinaal kwalitatief onderzoek van belang waarbij de onderzoeker een betere 'betrokken buitenstaander' is (Perry, Thurston & Green, 2004)

6.3. Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

Hoewel dit onderzoek nieuwe, interdisciplinaire inzichten naar de visies van hulporganisaties en ongedocumenteerden op sociale activering biedt, is een betere verdieping op juridisch vlak een vereiste. Zoals Davelaar et.al. (2005) aangeven is activering pas succesvol wanneer alle beleidsperspectieven van de actoren gelijk zijn. Door het gebrek aan juridische kennis binnen dit onderzoek is het bureaucratisch veld van illegaliteit nog een 'black box'. Zo blijven de mogelijkheden van sociale activering beperkt door het juridisch kader. De mogelijkheden om dit juridisch kader te vergroten zijn onbekend. Om dit te onderzoeken moet er gekeken worden naar de andere actoren binnen het bureaucratisch veld en overige invloeden buiten het juridisch kader, zoals de invloed van de media.

Daarnaast geeft dit onderzoek een aanvulling op de literatuur betreffende ervaringskennis. Kool, Boumans, Visse, Maier, Schippers en Widdershoven (2013) geven echter aan dat onderzoek naar ervaringskennis alleen betekenis heeft wanneer dit complex, gevarieerd en gelaagd construct verenigd wordt met wetenschappelijke kennis. Het is dus van groot belang dat niet alleen de visies worden bekeken, maar dat deze verenigd worden met kwantitatief onderzoek (Kool, Boumans, Visse, Maier, Schippers & Widdershoven, 2013).

6.4. Aanbevelingen voor in de praktijk

Door de focus op cliëntenperspectief en praktijkkennis binnen dit onderzoek geven de resultaten van het onderzoek inzicht in sociale activering als proces binnen de hulpverlening aan ongedocumenteerden. Deze kennis is bruikbaar bij verdere ontwikkeling van sociale activering van ongedocumenteerde immigranten. Door te reflecteren op de resultaten worden de obstakels zichtbaar en kunnen er aanbevelingen worden gedaan om de infrastructuur van de activeringsprojecten te versterken.

Allereerst is het van belang dat de hulporganisaties sociale activering vorm geven aan de hand van de diversiteit van de groep. Dit houdt in dat er een gebalanceerd aanbod moet zijn tussen de twee typen projecten – zinvolle dagbesteding en trajecten gericht op arbeidintegratie. Organisaties moeten op de hoogte zijn van de risico's die activering met zich mee brengt en ongedocumenteerde immigranten en partijen hier bij betrekken. Er moet evenwicht zijn tussen het ontwikkelen van eigen talenten en het aanbieden van een vaste structuur. Ongedocumenteerde immigranten moeten de kans krijgen een zelfbeschikkende rol op zich te nemen. Zo is het activeringsaanbod gericht op hun capaciteiten met oog voor eventuele persoonlijke problemen. Daarnaast moeten ze de mogelijkheid hebben om aan te geven hoe veel risico ze willen lopen.

Ten tweede is het van belang dat de gemeente een betere regiefunctie krijgt. Uit de resultaten is gebleken dat een goede relatie met de lokale overheid wordt gewaardeerd vanuit de organisaties. Wanneer de gemeenten welwillend zijn naar het activeren van ongedocumenteerden vergroot dit de mogelijkheden voor hulporganisaties. Door een basisondersteuning vanuit de gemeente is het mogelijk ongedocumenteerden te laten kijken naar de toekomst. Deze basisondersteuning is lastig doordat de tegenstand vanuit het Rijk groot is. Idealiter zou het Rijk de landelijke regelgeving moeten aanpassen of moeten zorgen voor meer ruimte binnen het beleid voor ongedocumenteerden. Door zo de juiste voorwaarden te creëren zou het voor de gemeente mogelijk zijn om de basisondersteuning te leveren.

Samenvattend kan gesteld worden dat een sterkere infrastructuur moet ontstaan. Dit houdt in dat praktijk- en beleidsdoelstellingen elkaar moeten overlappen, ondersteunen en aanvullen.

Versterking van deze infrastructuur houdt in dat de actoren binnen het bureaucratisch veld van illegaliteit samen de voorwaarden scheppen. Dit veronderstelt dat de projecten het belang van activering naar voren brengen en de baten laten zien. Vervolgens is het van belang dat hier juiste ondersteuning voor komt.

7. Literatuur

Aa, P. H. J. van der (2012). *Activeringswerk in uitvoering. Bureaucratische en professionele dienstverlening in drie sociale diensten.*

Agamben, G. (1995). *Homo sacer. De soevereine macht en het naakte leven.* Vertaling door Ineke van der Burg (2002). Amsterdam: Boom Parresia.

Axtmann, R. (ed.) (2003). *Understanding democratic politics. An introduction.* Londen: Sage Publications.

Blumer, H. (1954). What is wrong with social theory? *American Sociological Review*, 18, 3-10.

Bourdieu, P. (1990). *Logic of practice.* Cambridge: Polity Press.

Bourdieu, P. (1994). Rethinking the state: Genesis and structure of the bureaucratic field. *Sociological theory*, 21(1), 1-18.

Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. D. (1992). *An invitation to reflexive sociology.* Chicago: University of Chicago Press.

Bouter, H. (2013). *Giving shelter: The logics and likelihood of irregular migrants receiving shelter from nongovernmental organizations in the Netherlands.*

Bowen, G. (2006). Grounded theory and sensitizing concepts. *International journal of qualitative methods*, 5(3), 12-23.

Boxstaens, J. & Scheerlinck, G. (2009). Het eeuwige spanningsveld tussen emancipatie en controle. In J. Brodala et.al (red.), *Met een dubbele lus: prikkelend nadenken over sociaal werk.* Antwerpen-Apeldoorn: Garant Uitgeverij.

Bruijn, H. de (2005). Maak spanningen management & professionals vruchtbaar. In G. van den Brink, T. Jansen en D. Pessers (red.), *Beroepszeer. Waarom Nederland niet goed werkt.* Amsterdam: Boom. (p.143-154).

Bryman, A. (2008). *Social Research Methods* (3rd Ed.). Oxford: Oxford University Press.

Creswell, J. W. (2009). *Research Design – Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches*. London: Sage Publications

Davelaar, M., Nederland, T., Wentink, M., & Woerds, S. V. ter (2005). *Aan de slag in de rafelrand. Werk en activering voor daklozen en verslaafden*.

Dekker, E. (2005). Cliëntenperspectief en onderzoek. *Psychopraxis, jaargang 2005, 7(3)*, 81-85.

Denzin, N.K., & Y.S. Lincoln (eds.) (2000). *Handbook of qualitative research*. London: Sage Publications.

Druetz, J., Franssen, A., Kuppens, J., Struyven, L., & Dooren, G. van (2012). *Sociale activering, tussen actief burgerschap en betaalde arbeid: een verkennend onderzoek naar de praktijk van sociale activering in de Belgische OCMW's*. status: published.

Engbersen, G., Staring, R., Leun, J. van der, Boom, J. de, Heijden, P. van der, & Cruijff, M. (2002). *Illegale vreemdelingen in Nederland: omvang, overkomst, verblijven en uitzetting*.

Groot, A.D. de (1986). *Begrip van evalueren*. Den Haag: Vuga.

Haaster, H. van, Wilken, J. P., Karbouniaris, S., & Hidajattoellah, D. (2009). *Kaderdocument ervaringsdeskundigheid*. Utrecht: Landelijke Denktank Opleidingen Overleg Ervaringsdeskundigheid.

Hak, T. (2007). Theorie toetsen in kwalitatief onderzoek. *KWALON. Tijdschrift voor Kwalitatief Onderzoek in Nederland, 36(3)*, 5-13.

Heijden, P. van der, G., Cruyff, M., & Gils, G. H. van (2011). *Schatting illegaal in Nederland verblijvende vreemdelingen in 2009*. Universiteit Utrecht-Faculteit Sociale Wetenschappen.

Heijnis, G. (2013). *Tussen beleid en realiteit: hoe illegale migranten in Nederland toegang krijgen tot de gezondheidszorg, de arbeidsmarkt en de huizenmarkt*.

Hoff, S., & Vrooman, C. (2011). *Dimensies van sociale uitsluiting*. SCP.

Hoonaard, W. C. van den (1997). *Working with sensitizing concepts: Analytical field research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Houten, M. van & Winsumius, A. (2010). *Participatie ontward: Vormen van participatie uitgelicht* Movisie.

Kool, J., Boumans, J., Visse, M., Maier, R., Schippers, A., & Widdershoven, G. (2013). *doorleefd verstaan*.

Laan, G. van der (2003/4). De professional als expert in practice-based evidence. *Sociale Interventie*, 12, 5-16.

Lanen, M. van (2010). *Inductief én deductief analyseren bij kwalitatief onderzoek: het geheel is meer dan de delen*.

Lans, J. van der, S. Zouridis (2002). 'Eisende consumenten of mondige burgers?' In: P. Dekker (red.). *Particulier initiatief en publiek belang*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 118-131.

Leene, I. (2002). Sociale activering. *Open deuren* (pp: 143- 150).

Legard, R., Keegan J, & Ward K. (2003). In-depth Interviews. In Ritchie J. & Lewis J, *Qualitative Research Practice – A Guide for Social Science Students and Researchers*. (138 – 169). London: Sage Publications.

Leun, J. Van der (2004). Lokale solidariteit met illegale migranten. In H. Entzinger en J. van der Meer (red.), *Grenzeloze solidariteit. Naar een migratiebestendige verzorgingsstaat* (pp: 73-85).

Meeteren, M. (2014). *Irregular migrants in Belgium and the Netherlands: aspirations and incorporation*. Amsterdam University Press.

Minderhoud, P. (2004). Het immigratiebeleid. In H. Entzinger en J. van der Meer (red.), *Grenzeloze solidariteit. Naar een migratiebestendige verzorgingsstaat* (pp: 11-25).

Muijsenbergh, M. van den & Schoevers, M. (2009). Zorg voor ongedocumenteerden. *Bijblijven*, 25(4), 59-64.

Nieborg, S. (2002). Participatie. *Open deuren* (pp: 105-110) .

Pennen, T. van der & Hoff, S. (2003). *Sociale activering: een brug tussen uitkering en betaalde arbeid*. SCP, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Perry, C., Thurston, M., & Green, K. (2004). Involvement and detachment in researching sexuality: Reflections on the process of semistructured interviewing. *Qualitative health research*, 14(1), 135-148.

Rusinovic, K., Van der Leun, L., Chessa, T., Weltevrede, A., Engbersen, G., & Vos, J. (2002). *Nieuwe vangnetten in de samenleving: Over problemen en dilemma's in de opvang van kwetsbare groepen*. Rotterdam: Erasmus University/RISBO.

Smeijsters, H. (red.)(2005). *Praktijkonderzoek in vaktherapie*. Bussum: Coutinho.

Smeijsters, H. (2006). Vakmanschap is meesterschap. *Maandblad geestelijke*.

Stuurman, M., Richards, B. & Hijweege, N. (2014). Als de toekomst (te) open is. *Psyche & Geloof*, 25 (3), 191-202

Tonkens, E. (2004). *Mondige burgers, getemde professionals*. Utrecht: NIZW.

Tuteleers, P. (2007). *Sociale activering*. Academia Press.

8. Bijlagen

8.1. Categorisering van ongedocumenteerde immigranten

(Bron: Bouter, 2013)

Categorization	Typology used to distinguish per categorization			
Way of Entry	Rejected asylum claims	Overstaying stay permit	Illegal entry	
Migration Systems	Atomistic	Volume-based	Structured	
Region of Origin	Unstable countries	Stable countries	Non European	European
Aspirations	Legalized	Staying	Investing	
Purpose	Claiming asylum	Family reunification	Working	Studying
Legal Status	Not in procedure	In procedure		

8.2. Interviewschema hulporganisaties

1. Introductie

- Kennismaking
- Uitleg onderzoek – Uitleg begrippen in het onderzoek. Sociale activering: kijken wat er al gedaan wordt. Wat is er mogelijk, wat zijn de visies (disciplinair/ emancipatorisch), wat zijn de doelstellingen (maatschappelijk/ economisch).
- Informed consent
- Goedkeuring vragen voor interview

Topics om tijdens de introductie aan bod te laten komen:

- Vooral geïnteresseerd in de manier waarop u en de organisatie met deze thematiek bezig zijn. Hiervoor willen we uw persoonlijke belevingen en ervaringen kennen.
- Gekozen voor interviews, de diepte in gaan.
- Voor mij is een geslaagd gesprek een gesprek waarover je het gevoel hebt dat je alles kan zeggen wat je denkt en voelt, dat je geen blad voor de mond hoeft te nemen, en waarbij je de dingen heel expliciet kan stellen.
- Van elkaar leren om zo advies te kunnen geven.
- Mocht u achteraf nog vragen hebben of ergens mij zitten, u kan mij contacteren

2. Sociale Activering- uitvoering

- Hoe ziet het activeringsprogramma er uit?
 - Welke concrete projecten zijn er?
 - Waarom zijn deze gekozen? (maatschappelijk/ economisch gericht)
 - In hoeverre is het ondersteunend en in hoeverre is het controlerend?
- Welke strategie gebruiken de organisaties om de ongedocumenteerden te benaderen?
 - Is er sprake van een individuele strategie?
 - In hoeverre is er maatwerk en in hoeverre is er groepsaanpak?
 - Wordt de groep gedifferentieerd benaderd?
- Waar lopen zij tegenaan bij de uitvoering van sociale activering?
 - Denk aan wetgeving etc. → In hoeverre belemmert dit de reikwijdte, uitvoering van de projecten. Welke wetten specifiek (context)

- Wat zou de organisatie nog willen wat nu niet mogelijk is?
 - In hoeverre zijn de dingen die je doet legaal en past het binnen het bureaucratisch veld (rol van de overheid/ gemeente)
 - Hoe ga je om met illegaliteit? Hoe openlijk gebeuren sommige zaken?

- Wat verwachtende de organisaties van de ongedocumenteerden?
 - Zelfbeschikking nodig?
 - 'Cliëntenperspectief'

- Is deelnemen aan het activeringsprogramma geheel vrijblijvend? Of zit er een bepaalde verplichting aan vast?
 - Keuze uitleggen, waarom wel/ waarom niet?
 -

- Welke beperkingen voelt de organisatie bij het uitvoeren van het programma?
 - Wat denkt de organisatie dat mogelijk is, gezien de wetgeving?
 - Welk bandbreedte nemen zij aan?

3. Sociale Activering- regie

- Waarom wil de organisatie graag ongedocumenteerden sociaal activeren?
 - Motieven

- Wat is het doel van het sociaal activeren?
 - Waarom is deze doelstelling vast gesteld?

- Uitleggen over het verschil tussen disciplinair en emancipatorisch: Vanuit welke visie handelt de organisatie?
 - Waarom?

- Heeft u het gevoel dat het werkt? Merkt u verschil met voorheen?
 - Zo ja/ nee, hoe komt dat?

- Kunt u iets vertellen over de rol van de gemeente bij de hulp van ongedocumenteerden?
 - de relatie tussen de organisatie en de gemeente?
 - Waar lopen zij tegenaan bij de sturing van sociale activering?
 - Missen zij sturing van bovenaf? (als voorbeeld de bijstand geven)

4. Algemeen

- Organisatie:
- Functie bij de organisatie:
- Korte omschrijving organisatie:
- Omschrijving activeringsprogramma('s)
- Korte omschrijving over de opzet van het programma (aantal deelnemers etc)

5. Afronding

Wat vond u van het gesprek? Heeft u het gevoel dat u heeft kunnen zeggen wat u wou zeggen? Zijn er dingen die nog niet aan bod kwamen en die u nog graag kwijt zou willen?

Heeft u misschien nog vragen? Bedanken voor gesprek.

8.3. Interviewschema ongedocumenteerden

1. Introductie

- Kennismaking
- Uitleg onderzoek
- Informed consent
- Goedkeuring vragen voor interview

Topics om tijdens de introductie aan bod te laten komen:

- We zijn vooral geïnteresseerd in de manier waarop u met deze thematiek bezig bent. Hiervoor willen we uw persoonlijke belevingen en ervaringen kennen.
- Gekozen voor interviews, de diepte in gaan.
- Voor mij is een geslaagd gesprek een gesprek waarover je het gevoel hebt dat je alles kan zeggen wat je denkt en voelt, dat je geen blad voor de mond hoeft te nemen, en waarbij je de dingen heel expliciet kan stellen.
- We willen benadrukken dat de informatie uit dit gesprek anoniem zal behandeld worden. Uw naam zal niet vermeld worden en bij de verwerking zal ervoor gezorgd worden dat u niet herkend wordt.

2. Demografische kenmerken

- Leeftijd:
- Sekse:
- Land van herkomst:
- Aantal jaar in Nederland:
- Aantal jaar ongedocumenteerd:
- In procedure/ uitgeprocedeerd/ nooit in procedure geweest:
- Doel van komst naar Nederland:

3. Sociale Activering- uitvoering

Per activeringsprogramma zal de nadruk ergens anders liggen

Kijken naar het activeringsaanbod en de strategie van de organisatie. Hoe is dit ervaren? Concrete vragen stellen en om voorbeelden vragen.

- Aan welke activiteiten heeft u deel genomen/ deelt u aan mee
- Bij welke organisatie?

- Waarom nam je deel aan de activiteiten?
 - Hoe ben je hier bij terecht gekomen. Bent u gevraagd, of heeft u er zelf voor gekozen?
 - Waardoor werd je aangetrokken? (Sancties of eigen motivatie)
 - Heeft u een selectieprocedure moeten doorstaan?

- Wat vindt u van de activiteiten die worden georganiseerd?
 - Welk onderdeel van de activiteiten sprak u het meeste aan? Waarom?
 - Welk onderdeel van de activiteiten vond u het nuttigst? Waarom?
 - Wat vond u moeilijk bij het activeringsprogramma? Waarom?
 - Wat vond u van de kwaliteit van de activiteiten.
 - Wat mist u nog?
 - Was het frequent genoeg?
 - Individueel/groep: Vond u dit prettig?

4. Sociale Activering- sturing

Kijken naar het motief, doel, visie, uitkomst van de organisatie! Hoe is dit ervaren? Concrete vragen stellen en om voorbeelden vragen.

- Had u voor u zelf een doel gesteld? Zo ja welke?
 - Heeft u het doel zelf gesteld?
 - Komt dit overeen met wat de hulporganisatie wil? Hier dieper op in gaan!

- Waar hebben de activiteiten toe geleid?
 - Concreet zijn: Hoe ziet de dag er nu uit?
 - Zijn er zaken veranderd in uw leven door het programma
 - Komt dit overeen met de uitkomsten die de organisatie zien/verwachten? Hoe staat dit in verhouding tot de visie van de organisatie?

- Hoe ziet u uw toekomst?
 - Op welke manier heeft het programma hier aan bij gedragen?
 - Wat zou u nog graag willen leren? Wat voor andere activiteiten moeten volgens u georganiseerd worden? Waarom?

5. Afronding

Wat vond u van het gesprek? Heeft u het gevoel dat u heeft kunnen zeggen wat u wou zeggen? Zijn er dingen die nog niet aan bod kwamen en die u nog graag kwijt zou willen?

Heeft u misschien nog vragen?

Bedanken voor gesprek.

8.4. Respondentenlijst en algemene kenmerken hulporganisaties

(Bron: Eigen bron en website betreffende organisaties)

Respondent	Sekse	Organisatie	Stad	Omschrijving organisatie	kenmerken organisatie (Rusinovic et al., 2002)	Activeringsaanbod
Respondent 1	Man	Hulporganisatie 1	Rotterdam	De organisatie bestaat sinds 2008 in zijn huidige staat. De organisatie wil een diaconaal missionair centrum zijn. Zij streven naar barmhartigheid en gerechtigheid, vrede en heelheid van de schepping. Het gaat om individuele hulpverlening, bezinning, geloofsverkondiging en actie. Alles versterkt elkaar. Je geeft de mensen niet alleen vis, maar je leert hun tegelijkertijd zelf vissen. Daarbij is het van belang dat de mensen toegang hebben tot de visvijver.	Kerk <ul style="list-style-type: none"> • Focus: biedt ondersteuning aan mensen die elders geen hulp kunnen vinden. Open huis en eethuis zijn daar onderdeel van, evenals de diverse spreekuren. 	dagbesteding: sporten, voor sommige praktische zaken (klussen/ schoonmaken).

Respondent 2	Vrouw	Hulporganisatie 2	Amsterdam	De stichting wil, sinds 2012, het mogelijk maken om de groep van uitgeprocedeerde vluchtelingen zichzelf kan laten zien en horen door middel van protest en dat de groep de juiste steun weet te vinden in de Nederlandse samenleving om de door hun zelf geformuleerde doelen te realiseren.	Actiegroep <ul style="list-style-type: none"> • Focus: De mogelijkheden van ongedocumenteerden om zich te uiten vergroten, en wil het anderen mogelijk maken om met hen in contact te komen en samen met hen dingen te ondernemen. 	scholing, creatieve activiteiten, zelfstandig ondernemerschap bevorderen
Respondent 3	vrouw	Hulporganisatie 3	Amsterdam	Stichting ondersteunt al meer dan 25 jaar (met name) uitgeprocedeerde asielzoekers in Nederland op sociaal, materieel en juridisch gebied. Naast hulpverlening en huisvesting werkt de stichting aan een structurele verbetering van hun positie door campagnes, onderzoek, lobby en acties.	Migrantenorganisatie <ul style="list-style-type: none"> ➔ Focus: Stichting zoekt voor wie gemotiveerd is de mogelijkheid iets bij te leren en contacten te leggen door middel van dagbesteding en vrijwilligerswerk. Hierbij is een juridisch kansrijk perspectief een vereiste 	Women empowerment groep, individuele coaching op leefgebieden, groep coaching, taalless
Respondent 4	Vrouw	Hulporganisatie 4	Utrecht	Stichting biedt naast tijdelijke woonruimte ook een intensief traject van activering naar een nieuwe zelfstandige toekomst hier of elders in de wereld.	Migrantenorganisatie <ul style="list-style-type: none"> ➔ Focus: De doelgroep van de stichting bestaat uit ongedocumenteerden uit de stad Utrecht die moeilijk kunnen overleven 	individuele coaching op leefgebieden, groep coaching, taalless

					op straat. Ze geven voorrang aan mensen met zowel psychische als andere medische problemen, die op straat leven en weinig sociale contacten hebben.	
Respondent 5	Vrouw	Hulporganisatie5	Nijmegen	<p>➔ Migrantenvrouwen zonder verblijfspapieren en onderdak en met medische problemen krijgen gedurende vier maanden persoonlijke en medische begeleiding en een activiteitenprogramma. De stichting beschikt sinds eind 2012 over twee huizen onder één kap waar ruimte is voor zeven tot negen vrouwen. Jaarlijks betekent dit opvang voor ongeveer 25 vrouwen. Alle activiteiten worden georganiseerd en begeleid door vrijwilligers. Er zijn geen betaalde krachten.</p>	<p>Migrantenorganisatie</p> <p>➔ Focus: Het uitgangspunt is dat vrouwen zelf verantwoordelijk blijven voor hun leven en onafhankelijk. De opvang is gericht op het versterken van de eigen kracht en zelfredzaamheid. Ze ontwikkelen een netwerk en leren vaardigheden om na de opvang zelfstandig verder te kunnen.</p>	<p>Creatieve lessen</p> <p>Taalles</p> <p>weerbaarheidles</p> <p>zelfredzaamheidsles</p> <p>medische informatieles</p> <p>ontspanningsdingen.</p>

Respondent 6	Man	Hulporganisatie 6	Nijmegen	Deze stichting is een organisatie organisatie die zich inzet voor asielzoekers die geen beroep (meer) kunnen doen op de reguliere opvang. Dat doen ze al ruim elf jaar. We helpen mensen die zijn uitgeprocedeerd, maar nog niet terugkunen naar hun land van herkomst. Ze bieden onderdak, voedsel, kleding, maatschappelijke en juridische bijstand. Daarnaast brengen we hun problematische situatie onder de aandacht van politiek en maatschappij. Steeds opnieuw, op allerlei manieren.	Migrantenorganisatie → Focus: Met de hulp van verschillende organisaties en vrijwilligers biedt de stichting cliënten de mogelijkheid om deel te nemen aan verschillende activiteiten. Ze proberen de cliënten en inwoners van Nijmegen met elkaar in contact te brengen.	Moestuin Nederlandse taalles, fietsles Handwerken/ naailes Computercursussen muziek en sport Fietsenreparatie
Respondent 7	Vrouw	Hulporganisatie 7	Rotterdam	De stichting biedt sinds 2005 Advies en informatie over verblijfsrechten, medische zorg en onderwijs. Daarnaast bieden ze gratis Nederlandse les, bemiddelen ze naar advocaten, geven ze tijdelijke noodopvang, helpen ze terugkeer naar land van herkomst.	Migrantenorganisatie → Focus: Het bieden van ondersteuning met hierin een focus op zelforganisatie.	Nederlandse taalles Computerles Creatieve les (theater, dans)

8.5. Respondentenlijst ongedocumenteerden

(Bron: Eigen bron)

Respondent	Sekse	Leeftijd	Land van herkomst	Organisatie	Deelgenomen activiteit
Respondent 8	Vrouw	29 jaar	Armenië	Hulporganisatie 1	<ul style="list-style-type: none"> - Sporten - Vrijwilligerswerk bij hulporganisatie
Respondent 9	Man	49 jaar	Ethiopië	Hulporganisatie 1	<ul style="list-style-type: none"> - Sporten - Vrijwilligerswerk bij hulporganisatie
Respondent 10	Man	X	Somalië	Hulporganisatie 2	<ul style="list-style-type: none"> - Scholing - Creatieve lessen (theater) - Zelfstandig ondernemerschap
Respondent 11	Man	x	Ethiopië	Hulporganisatie 2	<ul style="list-style-type: none"> - Scholing - Creatieve lessen (theater) - Zelfstandig ondernemerschap
Respondent 12	Vrouw	28 jaar	Kongo	Hulporganisatie 3	Empowerment groep: <ul style="list-style-type: none"> - zelfverdediging - creatieve lessen
Respondent 13	Man	41 jaar	Senegal	Hulporganisatie 3	Individuele coaching over de toekomst. Geen concrete vervolgstappen
Respondent 14	vrouw	24 jaar	Angola	Hulporganisatie 4	Individuele coaching gericht op de toekomst met als gevolg: <ul style="list-style-type: none"> - Vrijwilligerswerk - Zangles - Schoonmaakwerk - Bijbelstudie
Respondent 15	Man	x	Eritrea	Hulporganisatie 4	Individuele coaching gericht op de toekomst met als gevolg:

					<ul style="list-style-type: none"> - Vrijwilligerswerk - Fotografie - Taalles - Sporten - Fietsles
Respondent 16	Vrouw	28 jaar	Somalië	Hulporganisatie 5	Aflopend traject met daarin: Schoonmaakbaan Zwemles Nederlandse taalles
Respondent 17	Vrouw	31 jaar	Armenië	Hulporganisatie 5 en hulporganisatie 6	Naailles Koken voor anderen
Respondent 18	Man	22 jaar	Kongo	Hulporganisatie 6	Werken in de moestuin
Respondent 19	Vrouw	X	Kongo	Hulporganisatie 7	Nederlandse taalles Vrijwilligerswerk
Respondent 20	Man	25 jaar	Sierra Leone	Hulporganisatie 7	Nederlandse taalles Computerles Creatieve les (theater, dans)

8.6. Codeboom

Demografische kenmerken

- Kenmerken ongedocumenteerden
- Kenmerken hulporganisaties

Ervaring ongedocumenteerden

- Eigen positie (sociaal uitgesloten)
 - o Toekomstperspectief
- Ervaring met sturing van sociale activering
 - o Doel van deelname
 - o Motief van deelname
 - o Uitkomst van deelname
 - o Visie op deelname
- Ervaring met uitvoering van sociale activering
 - o Gevolgde activiteiten
 - o Ervaring met strategie
 - Ervaring met eventuele sancties en selectie

Visies van hulporganisaties

- Sturing van sociale activering
 - o Doel (Maatschappelijk of disciplinair)
 - o Motief
 - o Uitkomst (verwacht en gezien)
 - o Visie (disciplinair of emancipatorisch)
- Uitvoering
 - o Activeringsaanbod
 - o Strategie
 - Sancties en selectie

Bureaucratisch veld van illegaliteit

- Afhankelijkheid (verhouding ongedocumenteerden en hulporganisaties)
- Juridisch kader (verhoudingen organisatie met gemeente en rijk)

Juridische uitsluiting (kwetsbare positie ongedocumenteerden)

Opvallende en nieuwe zaken